

Institute for Macroeconomic
and Regional Studies

Makroiqtisodiy va hududiy tadqiqotlar instituti

2022
2023
2024

II CHORAK
III CHORAK
IV CHORAK

Faoliyatning asosiy
ko'rsatkichlari

Mundarija

Makroiqtisodiyot va tashqi iqtisodiy aloqalar	2-5
Hududlarni rivojlantirish	6-10
Uy-joy bozori tahlili	11-13
Ijtimoiy soha	14-17
Iqtisodiyotning real sektori	18-20
Agrosanoat	21-24
Infratuzilma	25-32

O'zbekiston va Ozarbayjon o'rtasidagi qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat mahsulotlari savdosi

o'qish vaqti
49 soniya

Ikki mamlakat o'rtasidagi qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat mahsulotlari tovar aylanmasi hajmi so'nggi 5 yil ichida qariyb 5 barobarga o'sdi va 2022-yilda 40,8 million AQSh dollarini tashkil etdi.

2022-yilda Ozarbayjon O'zbekistonning qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksportida 9-o'rinni, importida esa 33-o'rinni egalladi.

Turkiy davlatlar tashkilotiga a'zo mamlakatlarning qishloq xo'jaligi vazirlari ishtirokida 2022-yilning iyul oyida bo'lib o'tgan birinchi yig'ilishda Ozarbayjon va O'zbekiston qishloq xo'jaligi vazirlari qishloq xo'jaligi sohasida hamkorlik bo'yicha "Yo'l xaritasi"ni imzolagandi.

"Yo'l xaritasi"da mamlakatlar o'rtasida tajriba almashishning asosiy yo'nalishlari o'z aksini topgan: qishloq xo'jaligini sug'urtalash, raqamlashtirish, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash va ipakchilik sohasida qo'shma korxonalar tashkil etish.

Funduk va urug'siz anor, pilla, paxta yetishtirish kabi yo'nalishlarda ham yaqin hamkorlik yo'lga qo'yilmoqda.

2023-yilda Xalqaro avtomobil transporti (eTIR) tizimi bo'yicha Toshkentdan Boku aeroportiga qurilgan va sarxil mevalarning birinchi elektron tashuvi muvaffaqiyatli amalga oshirildi.

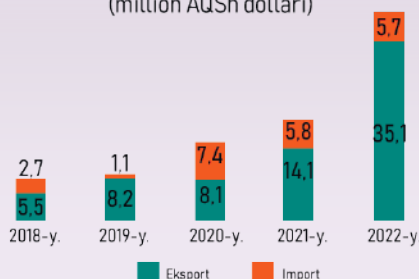
Ozarbayjon va O'zbekiston o'rtasida qishloq xo'jaligi sohasida samarali hamkorlikning davom etishi har ikki tomonni ham qimmatli bilimlar va ilg'or tajribalar bilan boyitib, qishloq xo'jaligining mahsuldorligi va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bu esa o'z navbatida, ikki mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston – Ozarbayjon: 2018-2022 yillarda o'zaro qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat mahsulotlari savdosi (TIF TN 01-24)

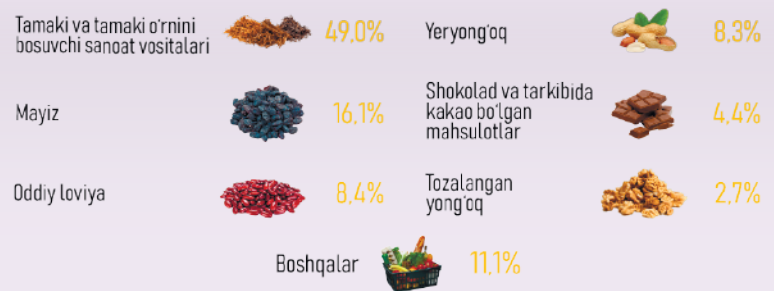

TIF TN – Tashqi iqtisodiy faoliyat tovar nomenklaturasi

2018-2022 yillarda qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat mahsulotlari eksporti va importi dinamikasi (million AQSh dollari)

2022-yilda eksport tarkibi*

*qiymat ifodasidan

2022-yilda import tarkibi*

Makroiqtisodiy va hududiy tadqiqotlar instituti (MHTI) ekspertlari O'zbekistonda CO₂ emissiyasini baholab, mamlakatda uglerod neytralligiga erishishning 3 ta ssenariysini ishlab chiqdi.

Bular optimistik, bazaviy va pessimistik ctsenariylardir. Ularda CO₂ ning hozirgi emissiyasi bilan bir qatorda kelajakdagi ehtimoliy ortishi (aholi sonining o'sishi va tegishli xizmatlar va sanoat tarmoqlari hisobiga) ham inobatga olingan.

Ishlab chiqilgan ssenariylarning har biri CO₂ emissiyasining turlicha yillik qisqarishini nazarda tutadi. Bunda vaqt o'tishi bilan o'zgaradigan omillar ham hisobga olingan (muddat qancha uzoq davom etsa, demografik o'sish va tegishli omillarning ta'siri shuncha katta bo'ladi)

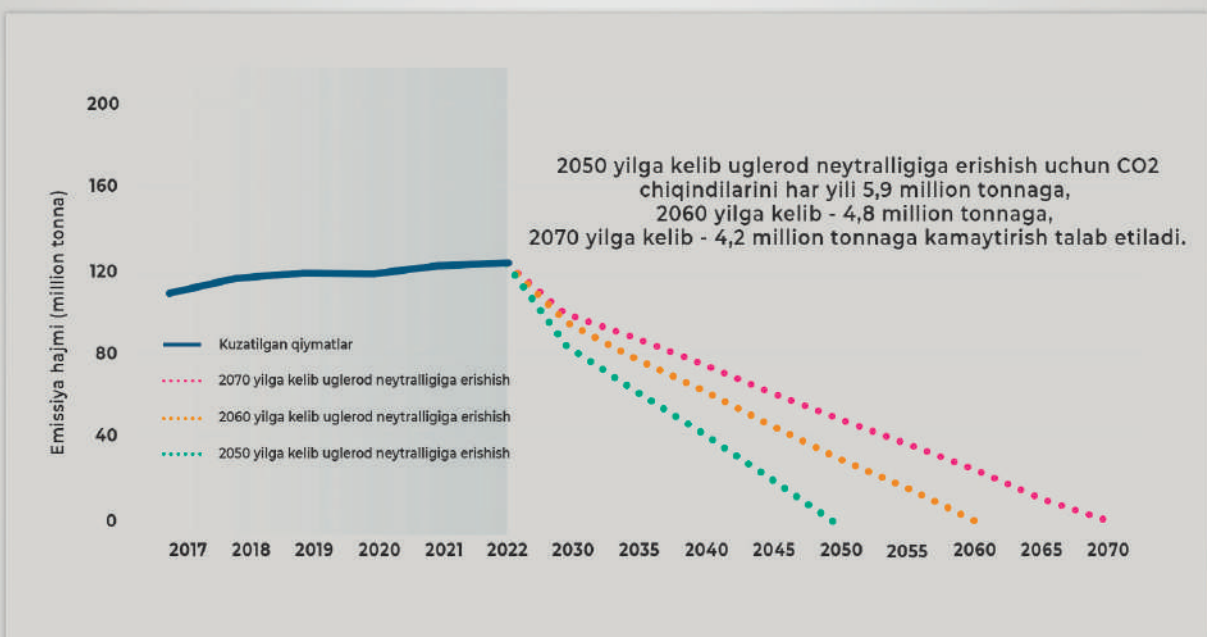
1. **Optimistik ssenariy** (2050-y.) - CO₂ chiqindilarining yillik qisqarishi 5,9 million tonnani tashkil qilishi zarur.
 2. **Bazaviy ssenariy** (2060-y.) – CO₂ chiqindilarining yillik qisqarishi 4,8 million tonnani tashkil qilishi zarur.
 3. **Pessimistik ssenariy** (2070-y.) - CO₂ chiqindilarining yillik qisqarishi 4,2 million tonnani tashkil qilishi zarur.
- Ushbu mezonlarni inobatga olgan holda,

O'zbekiston uchun eng maqbul ssenariy 2060-yilgacha uglerod neytralligiga erishishni nazarda tutuvchi bazaviy ssenariy hisoblanadi. Ushbu ssenariy muvozanatli siyosat va mamlakatning "yashil" rivojlanishga silliq o'tishiga asoslanadi, shuningdek, CO₂ emissiyasini yiliga 4,8 million tonnaga (3,1 million tonna sof pasayish va 1,7 million tonna qo'shimcha talab) kamaytirishni nazarda tutadi.

Bundan tashqari, bazaviy ssenariy, boshqa ssenariylar singari, asosiy shartlar - mamlakatda qabul qilingan muhim strategik hujjatlar (masalan, O'zbekiston Respublikasida 2030-yilgacha "yashil" iqtisodiyotga o'tish va "yashil" o'sishni ta'minlash dasturi) va ularda ko'rsatilgan maqsadlar, shuningdek, muqaddam boshqa idoralar tomonidan uglerod neytralligiga erishish bo'yicha ishlab chiqilgan reja va prognozlarga asoslanadi.

Shu bilan bir qatorda, bazaviy ssenariy eng maqbul variant hisoblanadi va bir qator boshqa mamlakatlardagi o'xshash ko'rsatkichlarga mos keladi. Dunyoning bir qator mamlakatlari (masalan, Buyuk Britaniya, Yaponiya, Janubiy Koreya, Xitoy va Qozog'iston) 2050-2060 yillargacha bo'lgan davrni uglerod neytralligiga erishishning oxirgi muddati sifatida belgilagan.

[Batafsil](#)

2022-yilda jami sug'urta mukofotlari hajmi 6,2 trln. so'mni tashkil etdi. Buning 76 foizi umumiy sug'urta, 24 foizi esa hayot sug'urtasining hissasiga to'g'ri keldi.

2022-yil yakuniga ko'ra, umumiy sug'urta mukofotlarining 10 foizi majburiy sug'urta badallari hisobiga shakllangan, qolgan 90 foizi ixtiyoriy sug'urta mukofotlarining hissasiga to'g'ri keladi. 2021-yilda ushbu ko'rsatkichlar mos ravishda 16 foiz va 84 foizni tashkil etgan. Ushbu raqamlar mamlakatimizda ixtiyoriy sug'urta klasslari ommabopligi oshib borayotganidan dalolat beradi.

Shunday bo'lsada, O'zbekistonda hayot sug'urtasi bo'yicha mukofotlar hajmi YalMning 0,17 foizini tashkil etadi. Bu esa kishi boshiga o'rtacha 3,91 dollardan to'g'ri kelishini bildiradi. Taqqoslaydigan bo'lsak, bu ko'rsatkich Qozog'istonda 31,24 dollarga, Turkiyada esa 21,85 dollarga yetadi.

Umumiy sug'urta mukofotlari hajmi YalMning 0,52 foizini tashkil etadi va kishi boshiga o'rtacha 12,1 dollardan to'g'ri keladi. Ushbu ko'rsatkich Qozog'istonda 58,5 dollarni, Turkiyada 119,7 dollarni tashkil qiladi.

Baxtsiz hodisalar va tibbiy sug'urta mukofotlari hajmi YalMning 0,01 foizini tashkil qiladi va kishi boshiga o'rtacha 0,28 dollardan to'g'ri keladi. Ushbu ko'rsatkich Qozog'istonda 10,1 dollarga, Turkiyada 24,5 dollarga teng.

Bu esa ushbu sug'urta klasslarini rivojlantirishga alohida e'tibor berish lozimligidan dalolat beradi.

Umumiy sug'urta bozorida konsentratsiya darajasi yuqoriligicha qolmoqda. 2012-yilda eng yirik 5 ta kompaniyaning bozordagi ulushi 58,7 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2022-yilda 53,6 foizga pasaydi. Lekin, mazkur davr mobaynida yangi sug'urta kompaniyalarining bozorga kirib kelishi tufayli eng yirik 10 ta kompaniyaning ulushi 81,4 foizdan 72,3 foizga kamaydi.

Sug'urta polislarini sotishda brokerlar ishtiroki yetarli emas. Agentlar va to'g'ridan-to'g'ri tarqatish asosiy sotuv kanali hisoblanadi. 2019-2021 yillarda jami sug'urta polislarining 94 foizi ushbu kanallar orqali sotilgan. Internet imkoniyatlarining rivojlanishi natijasida sug'urta polislarini internet orqali sotish rivojlanayapti. 2019-yilda sug'urta polislarining 3 foizi internet orqali sotilgan bo'lsa, 2021-yilda bu ko'rsatkich 7 foizgacha oshdi.

Ma'lumot uchun: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-5265-sonli Qaroriga asosan 2022-yilning 1-iyulidan boshlab, barcha turdagi sug'urta polislarini internet orqali onlayn xarid qilish imkoniyatlari yaratilishi lozimligi belgilangan.

Tadqiqot davomida so'rov o'tkazildi va unda 720 kishi (respondent) ishtirok etdi. Ishtirok etganlarning qariyb 60 foizi mamalakatimizda amalga oshirilayotgan "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasidan xabardor ekanligini bildirgan.

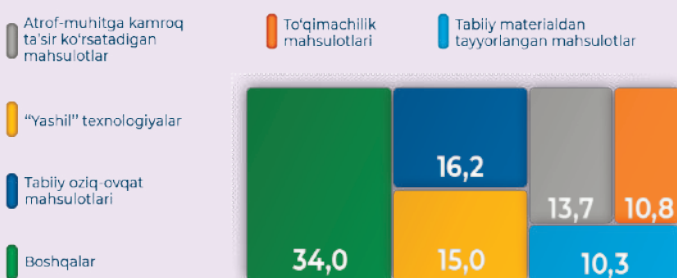
O'zbekistonda "yashil" iqtisodiyot uchun qaysi sohalar muhim, degan savolga so'rovda qatnashganlarning 18,4 foizi chiqindilarni qayta ishlash, deb javob bergan. Respondentlarning 16,9 foizi "yashil" qurilish, 8,2 foizi ekologik turizmni eng muhim sohalar sifatida qayd etgan.

Respondentlarning 17,3 foizi qayta tiklanadigan energiya manbalari, 15,4 foizi chiqindilarni qayta ishlash, 10,7 foizi shahar maydonini rejalashtirish bo'yicha mutaxassislarga va energiya tejamkor uylarning arxitektorlariga talab bugungi kunda nisbatan yuqori ekanligini e'tirof etgan.

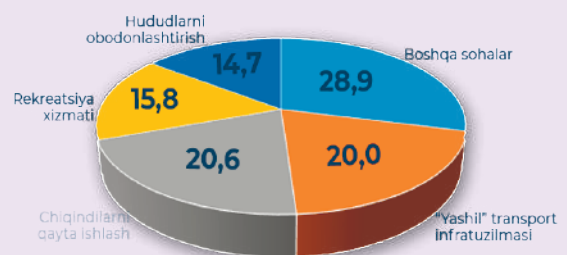
Qaysi "yashil" mahsulotlarga talab yuqori, degan savolga respondentlarning 16,2 foizi tabiiy oziq-ovqat mahsulotlari, 15,0 foizi "yashil" texnologiyalar, 13,7 foizi ishlab chiqarishda atrof-muhitga kamroq ta'sir ko'rsatadigan mahsulotlar, 10,8 foizi to'qimachilik mahsulotlari, 10,3 foizi tabiiy materialdan tayyorlangan mahsulotlarga, deya javob bergan.

So'rov natijalari aholi orasida organik mahsulotlarga talab boshqa mahsulotlarga nisbatan 2,2 barobar yuqori ekanligini ko'rsatdi. Mahsulotlar, xizmatlar va mutaxassislarga bo'lgan talabni qondirish uchun targ'ibot ishlarini kengaytirish, qonunchilik bazasini takomillashtirish, "yashil" tovarlarni ishlab chiqaruvchilarni rag'batlantirish, integratsiyalashgan marketing strategiyasi va aloqa rejasini ishlab chiqish va ilg'or tajribalardan samarali foydalanish hamda boshqa zarur chora-tadbirlarni ko'rish maqsadga muvofiq.

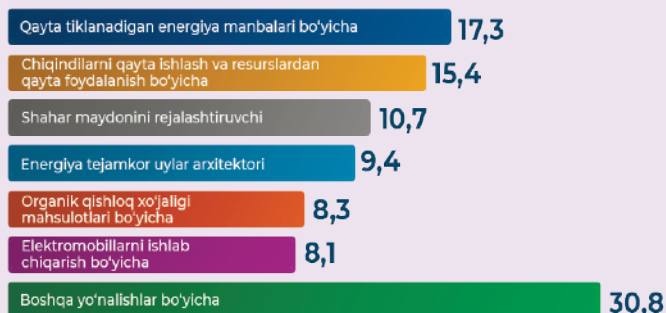
Tabiiy materialdan tayyorlangan mahsulotlar (%)

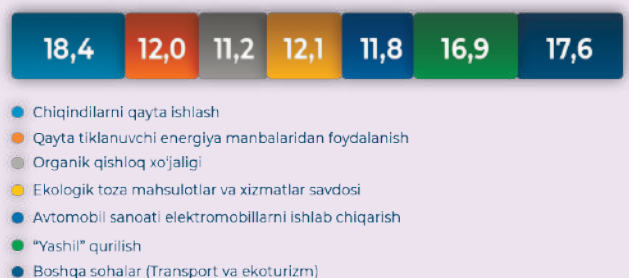
«Yashil» biznes xizmatlariga talab yuqori bo'lgan sohalar (%)

Bugungi kunda ehtiyoj katta bo'lgan mutaxassislar (%)

«Yashil» iqtisodiyotning eng muhim sohaları (%)

Hududlar brendingida ijodkorlik muhim o'rin kasb etadi. Sababi mavjud salohiyat rivojlantirish va targ'ibotga muhtoj.

Mintaqaning mashhurligini oshirishda yordam bergan muvaffaqiyatli marketing kampaniyalariga quyidagilarni misol sifatida keltirish mumkin:

Rashmor tog'i - Janubiy Dakotadagi (AQSh) eng diqqatga sazovor manzillardan bo'lib, granit tog'ning bir tomonida AQSHning to'rt nafar prezidenti qiyofasi aks ettirilgan. Yodgorlik yiliga ikki milliondan ortiq sayohatchini jalb qiladi. ONLYLION kampaniyasi doirasida Lion (Fransiya) shahrining ramzi qilib sher ko'rsatilib, dron vositasida shaharning yuqoridan olingan videosi Yevropaning aeroportlari va turli ijtimoiy tarmoqlarda namoyish etilgan.

Shimoliy Irlandiyada mashhur «Taxtlar o'yi» filmida suratga tushgan va bo'ron natijasida qulagan daraxtlardan o'nlab naqshdor eshiklar yasilib, mamlakat bo'ylab o'rnatilgan va «Eshiklar sayohati» deb nomlangan yangi sayyohlik yo'nalishi yaratilgan.

Farer orollarida «Sheepview 360» tashabbusi doirasida tasvirni 360° ko'rsatuvchi kameralar qo'chqorlar ustiga o'rnatilib, orolning videoxaritasi yaratilgan.

O'zbekistonning qator hududlari ham dunyoda o'ziga xos imidjga ega.

Namangan dunyoda "gullar shahri" sifatida o'zini namoyon qilgan va unda har yili gullar festivali o'tkaziladi.

Rishton Farg'ona viloyatining mohir kulol ustalari bilan mashhur bo'lgan qadimiy shahar bo'lib, jahon miqyosida noyob kulolchilik markazi sifatida e'tirof etilgan.

Konigil qishlog'i (Samarqand) o'zining sirti silliq, mustahkam va siyohni oz singdiruvchi noyob ipak qog'ozi bilan tanilgan.

Shunga qaramay mintaqalarning ulkan sayyohlik salohiyati amalga oshmay qolmoqda.

Ko'pchilik **Qizilqum cho'lida** o'z davrining ozuqa zanjirida eng yuqori mavqega ega bo'lgan «Dinozavrlar qirol» qoldiqlari topilganidan bexabar.

Ular hattoki mashhur tiranozavrlardan ham yirikroq bo'lgan. Mazkur turning nomida «Ulughbegsaurus uzbekistanensis» mavjudligi dinozavrlarning mintaqamizga aloqadorligini aks ettiradi va ulardan marketing kampaniyasi sifatida foydalanishga imkon yaratadi, ya'ni Ulughbegsaurus aks etgan hudud logotipini ishlab chiqish, dinozavrlar mavzusidagi ko'ngilochar muassasalar (parklar, muzeylar va boshqalar)ni yaratish lozim. Shu bilan birgalikda, zamonaviy texnologik imkoniyatlardan foydalangan holda dinozavrlar shaklida dronlar shousini va rangli gologrammalar ko'rinishidagi vizual ko'rgazmalarni tashkil qilish mumkin.

Uchqizil suv omboridagi kabi Surxondaryoning go'zal tog' manzaralari mamlakatimizga keluvchilarning e'tiboridan chetda qolmoqda. Bunda «Yodel Ay Hee Hoo» kampaniyasi strategiyasini qo'llash orqali Samarqand va Toshkent aeroportlaridagi infokiosk yonidan o'tayotgan chet ellik sayyohlarni Surxondaryoning qishloqlariga chorlash mumkin, ya'ni qishloqda yashovchi mahalliy aholi vakili qiziquvchilar bilan onlayn suhbatga kirishadi va real vaqt tartibida hudud manzarasini ko'rsatib, ularni bu yerga jalb qiladi. Bu usulni Surxondaryo qishloqlarida etnografik turizmni rivojlantirish yo'lida, sayyohlarni xonadonlarga mehmonga taklif qilish orqali madaniyat bilan tanishtirish uchun qo'llash mumkin.

Buxoro o'ziga xos me'moriy merosi tufayli «Yuz gumbazli shahar» sifatida yanada tanilishi mumkin. Buxoroning eng diqqatga sazovor gumbazli inshootlari orasida «Chor Minor» madrasasi, «Poi Kalon» majmuasi, Mir Arab madrasasi va boshqalarni keltirish mumkin. Yaratilgan imidjni maqsadli auditoriyaga ijodiy usul bilan yetkazilish uchun «Islandiyadan ilhomlangan» kampaniyasi modelini qo'llash mumkin. Buxoro misolida aytilsa, shaharning islom dunyosidagi yuqori ahamiyatini namoyish etuvchi bir qator videoroliklarni suratga olish va samarali kanallar orqali uzatish natijasida shaharga keluvchilar sonini oshirish hamda mazkur manzilni har bir musulmon hayotida kamida bir marta qilishi kerak bo'lgan ziyoratga aylantirish mumkin.

Dunyoda shaharsozlikning turli modellari mavjud bo'lib, shaharlar ikki asosiy usulda - tashqi tomonga kengayish orqali gorizontaal yoki yuqoriga o'sish orqali vertikal rivojlanadi. XIX asr oxirida Chikagoda osmono'par binoning qurilishi yangicha me'moriy tasavvurni uyg'otdi va rivojlanish markazida bo'lgan shaharlarning shaklini o'zgartirdi.

Shaharlar kengayishining 3 xil asosiy ssenariysi mavjud bo'lib, ularga ko'ra aholi zichligi kamayishi, o'zgarasligi va ortishi mumkin. Birinchi va ikkinchi ssenariylar odatda shahar hududining yon-atrofga kengayishini ifodalaydi. 3-ssenariy bo'yicha esa shahar vertikal o'sib, aholi zichligi ortib boradi.

Shaharlarning vertikal o'sishi:

- yerdan foydalanishni optimallashtirish;
- infratuzilmalarga kiritiladigan investitsiyalarni qisqartirish;
- shaharlar ichida sayohat vaqtini kamaytirish;
- kishilarning bir joyda jamlanib axborot va bilim almashishini tezlashtirish;
- yanada barqaror shahar rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda yordam beradi.

Shu bilan birga, vertikal o'sish bilimiga asoslangan boshqaruv modellarini qo'llashni talab etadi.

O'zbekistonda 2012-2016 yillarda xonadonlar (uy) lar soni 6,6 foizga o'sgan bo'lsa, 2017-2021 yillarda o'sish o'tgan 5 yillikdagidan 3 barobar ortiq (20,3 foiz) bo'ldi. Bu davrda uylar Samarqand, Qashqadaryo, Buxoro viloyatlari va Toshkent shahrida eng ko'p qurilgan.

Tahlil natijalariga ko'ra, 2021-2022 yillarda:

Sardoba, Jondor, Peshku, Xo'jaobod, So'x va Bag'dod tumanlari hamda Navoiy, Jizzax, Zarafshon, Buxoro va Andijon shaharlarida vertikal o'sish eng yuqori bo'lgan.

Respublikaning 77 ta tuman va shaharlarida jami foydalanishga qabul qilingan uy-joylar maydonida ko'p xonadonli uy-joylar maydonining ulushi 30 foizdan kam bo'lgan.

Xususan, Bo'zatov, Kegeyli, Qora'ozak, Bo'ston, Yangiobod, Tomdi, Oltinsoy, Mirzaobod,

Sayxunobod tumanlari hamda G'ozg'on, Shirin va Angren shaharlarida ko'p xonadonli uylar foydalanishga topshirilmagan.

Ijobiy jihatlari bilan bir qatorda, vertikal shaharlar infratuzilma talablari, atrof-muhitga ta'siri va yashash uchun qulaylik nuqtai nazaridan qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin.

Masalan:

Aksariyat hududlarning bosh rejasi ishlab chiqilmagani yoki yakuniga yetkazilmagani. Bosh rejasi bor hududlarda ham yer ajratishning rejaga zid ravishda amalga oshirilishi tartibsiz qurilishlarga sabab bo'lmoqda. Jumladan, 2021-yilda respublikada 814 ta holatda bosh rejaga amal qilinmagani aniqlangan.

Qurilish ishlarining jadallashuvi natijasida yashillik darajasi 2022-yilda 2017-yildagiga nisbatan Toshkent shahrining Shayxontohur tumanida 26 foiz, Yakkasaroy tumanida 23 foiz, Olmazor tumanida 33 foiz, Mirzo Ulug'bek tumanida 18 foizga qisqargan. Bunday holatni respublikaning boshqa hududlari misolida ham kuzatish mumkin. Masalan, tahlil davrida Buxoro shahrining markaziy qismida yashillik darajasi 37 foizga qisqargan.

Yashil hududlarning inson salomatligiga ta'siri bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar davomida quyidagi natijalar olingan:

- «JAMA Network Open»da chop etilgan tadqiqot natijalari hiyobonlar, jamoat bog'lari va boshqa yashil maydonlarga keluvchilarning ruhiy salomatligi yaxshilanishini tasdiqladi. Xususan, haftasiga 3-4 marta yashil hududlarda sayr qiluvchilar bir marta yoki undan kam keluvchilarga qaraganda ruhiy salomatlik dorilaridan 33 foiz, qon bosimi dorilaridan 36 foiz va astma dorilaridan 26 foiz kam foydalanishi aniqlandi.

- nature.com saytida e'lon qilingan hisobotga ko'ra, haftada 2 soatni tabiat qo'ynida o'tkazish tashvish yoki depressiyadan xalos bo'lish, yuqori qon bosimi hamda yurak kasalliklari xavfini kamaytirishda yordam beradi.

- Shuningdek, shifokorlar baʼzi dori vositalari oʻrniga tabiatda koʻproq vaqt oʻtkazishni tavsiya qilmoqda. Xususan, Yangi Zelandiyada shifokorlar 1998-yilda yashil maydonda oʻtkazish lozim boʻlgan vaqtni belgilab bergan boʻlsa, Yaponiyada oʻrmon havosidan nafas olish ekoterapiyaning bir shakli sifatida qoʻllanilmoqda.

Urbanizatsiya va qurilish koʻlamining keskin kengayishi tufayli aholi punktlariga tushayotgan ekologik yuklamani kamaytirish maqsadida 2022-2024 yillarda Qoraqalpogʻiston Respublikasi va viloyatlarda 1 278,2 ga maydonda “yashil bogʻlar”, 1 082,34 ga maydonda yangi “yashil jamoat hiyobonlari”ni tashkil etish belgilandi. Shuningdek, davlat oʻrmon fondiga kirmaydigan daraxtlar va butalarning qiimmatbaho navlari kesilishiga nisbatan moratoriyning amal qilishi muddatsiz davrga uzaytirildi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagi taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi:

- Turar joy atrofidagi hududlar va umuman shahar boʻyicha har bir kishiga toʻgʻri keluvchi “yashil hudud” maydonining minimal normalarini yangilash va amaliyotga joriy qilish.
- Yangi koʻp xonadonli turar joylarning qurilish ishlarini olib borishda qabul qilingan minimal normalardan kelib chiqib, pudratchiga yashil hududlar barpo etishning majburiy tartibini belgilash.
- Aholi yashash punktlarida ekologik barqarorlikni monitoring qilish maqsadida sunʼiy yoʻldosh tasvirlari orqali hududlar yashilligini baholash amaliyotini joriy etish. Shuningdek, shahar va shaharchalar yashillik indeksini ishlab chiqish lozim.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA SHAHARLARNING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Shaharlarning kengayish ssenariylari

1-ssenariy
shahar hududining eniga kengayishi natijasida aholi zichligi qisqaradi

2-ssenariy
shaharga yangi hududlar qo'shiladi, biroq aholi zichligi o'zgarmaydi

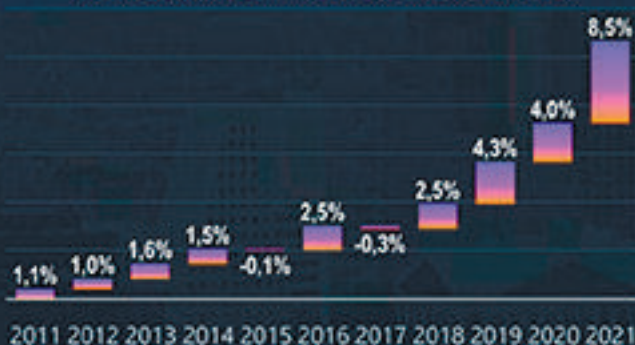

3-ssenariy
shahar bo'yiga o'sib, aholi zichligi ortib boradi

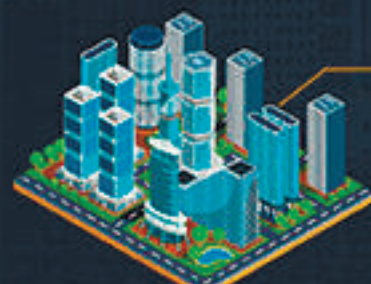
infratuzilmaga kiritiladigan investitsiyalar hajmi

Vertikal urbanizatsiya – baland binolar qurish orqali shaharlarning yuqoriga o'sishi

Kvartira (uy-joylar) sonining o'zgarish dinamikasi, %

Uy-joy fondi umumiy maydonining o'zgarish dinamikasi, %

*foydalanishga qabul qilingan yangi ko'p kvartirali uy-joylar maydonining jami yangi uy-joylar maydoniga nisbati

Yuqori vertikal o'sish* kuzatilgan hududlar (2021-2022):

- Sardoba t. (94,7%)
- Navoiysh. (93,6%)
- Jizzax sh. (93,2%)
- Jondot t. (92,4%)
- Zarafshonsh. (92,1%)
- Peshku t. (91,9%)
- Buxoro sh. (91,1%)
- Xo'jaobod t. (90,9%)
- So'xt. (90,6%)
- Bog'dod t. (90,3%)
- Andijon sh. (90,1%)

77 ta tuman va shaharda vertikal o'sish ko'rsatkichi 30 foizdan kam bo'lgan.

Vertikal o'sish kuzatilmagan tuman va shaharlar (2021-2022):

- Bo'zatov, Kegeyli, Qerao'zak, Bo'ston, Yangiobod, Tomdi, Oltinsoy, Mirzaobod, Sayxunobod tumanlari va G'ozg'on, Angren, Shirin shaharlari

Urbanizatsiya va qurilish ko'lamining keskin ortishi tufayli aholi punktlariga tushayotgan ekologik yuklama ortib bormoqda!

Toshkent shahrining 2014-2022 yillardagi yashillik xaritasi

2017-2022 yillarda yashillik darajasi Toshkent shahrining Olmazor tumanida 33%ga, Shayxontohur tumanida 26%ga, Yakkasaroy tumanida 23%ga, Mirzo Ulug'bek tumanida 18%ga qisqargan.

Izoh: Ranglar normalashtirilgan nisbiy vegetatsiya (NDVI) indeksini anglatadi. Hisob-kitoblar har yilning iyul oyida olingan sun'iy yo'ldosh tasvirlari asosida bajarilgan.

Qo'qon shahrining raqobat ustunliklari

o'qish vaqti
47 soniya

Farg'ona vodiysining g'arbiy qismida joylashgan Qo'qon shahri Buyuk ipak yo'lidagi eng qadimiy shaharlardan biri hisoblanadi. Shahar XVIII asrda Qo'qon xonligining poytaxtiga aylangan va jahon miqyosida shuhrat qozongan. Shaharda qadimdan hunarmandchilik rivojlangan bo'lib, uni hunarmandlar shahri, deb ham atashadi.

Farg'ona viloyati bo'yicha eng ko'p kichik sanoat korxonalari Qo'qon shahrida joylashgan (1500 dan ortiq). Xususan, yengil sanoat sohasida viloyatdagi kichik sanoat korxonalarining 21,4 foizi, charm poyabzal-mahsulotlari sanoati korxonalarining 22,3 foizi, elektr-maishiy tovarlarni ishlab chiqaruvchi korxonalarining 24,1 foizi, dori-darmon sanoati korxonalarining 20,9 foizi Qo'qon shahrida faoliyat olib bormoqda.

Xizmatlar sohasining rivojlanishi bo'yicha ham Qo'qon shahri Farg'ona viloyati hududlari orasida yetakchi. So'nggi 5 yilda shaharda xizmatlar sohasi 1,8 barobar o'sdi va hozir viloyat miqyosida ko'rsatilayotgan xizmatlarning umumiy hajmida Qo'qon shahrining hissasi 17 foizdan ortiq.

Tarixan Buyuk ipak yo'lida joylashgan Qo'qon bugungi kunda ham savdo sohasida o'z mavqegini saqlab qolgan.

Farg'ona viloyati tashqi savdosining 20,6 foizi, xususan, eksportining 22,3 foizi, importining 19,4 foizi Qo'qon shahrining hissasiga to'g'ri keladi. Shuningdek, shaharda 8 ta bozor faoliyat yuritadi. Viloyatdagi chakana savdo tovar aylanmasining 18 foizdan ortig'i Qo'qon shahrida amalga oshiriladi.

Xonlik poytaxti sifatida ilm-fan va ta'lim markazi bo'lgan Qo'qonda bugungi kunda ham bu sohaga katta e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, Farg'ona viloyatidagi 11 ta oliy ta'lim muassasasidan 4 tasi Qo'qonda joylashgan bo'lib, ularda viloyatdagi talabalarning 1/4 qismidan ortig'i tahsil oladi.

Qo'qon shahri xorijiy va mahalliy turistlar uchun yanada jozibador maskanga aylanib bormoqda. Jumladan, 2021-yilda Turkiy tilli davlatlar hamkorlik kengashiga a'zo mamlakatlarning Turizm masalalari bo'yicha vazirlari 6-yig'ilishida Qo'qon shahri Turkiy kengashning ilk turizm poytaxti deb e'lon qilingan. Shuningdek, shaharda har ikki yilda bir marta xalqaro hunarmandchilik festivali bo'lib o'tadi.

Raqobat ustunliklari tahlili kelajakda Qo'qonni ijodiy, innovatsion iqtisodiy rivojlanish bo'yicha yetakchi hudud va xalqaro savdo shahriga aylantirish imkoniyati yuqoriligini ko'rsatdi.

QO'QON SHAHRINING RAQOBAT USTUNLIKLARI

Geografik joylashuvi

Qo'qon – Buyuk ipak yo'lidagi qadimiy shahar
Farg'ona vodiysini shimoli-g'arbiy tog'lar bo'ylab Toshkentga, g'arbiy yo'nalishda Xo'jandga (Tojikiston) bog'laydi.

Sanoat

Viloyatdagi 11,4 mingdan ortiq kichik sanoat korxonalarining 13,4 % Qo'qon shahrida joylashgan.

21,4%
Yengil sanoat

22,3%
Charm poyabzal mahsulotlari

24,1%
Elektr-maishiy tovarlar

20,9%
Dori-darmon sanoati

Xizmatlar sohasi

1,8 barobar

So'nggi 5 yillikda xizmatlar hajmidagi o'sish

17,1% viloyatda ko'rsatilgan xizmatlar hajmidagi ulush

Asosiy xizmat turlari

22,3% moliyaviy xizmatlar

22% transport xizmatlari

38,1% savdo xizmatlari

Oliy ta'lim

Farg'ona viloyatida mavjud OTMlar 11 ta

Viloyatdagi jami talabalarining 1/4 qismidan ortig'i tahsil oladi 25%

Qo'qon shahrida joylashgan OTMlar 4 ta

Turizm

Turkiy kengashning ILK TURIZM POYTAXTI

64 ta

Turizm va madaniy meros obyektlari

10 ta

Muzey va muzey filiallari

8 ta Bozor ichki turizmni rivojlantirishga hissa qo'shadi

Savdo

Viloyat tashqi savdosidagi ulushi

Viloyat chakana savdo tovar aylanmasi hajmining 18%

Qo'qon shahri hissasiga to'g'ri keladi

2023-yilning yanvar-iyun oylarida O'zbekiston hududlarida qurilish ishlarining rivojlanishi

o'qish vaqti
47 soniya

2023-yilning yanvar-iyun oylari yakuni bo'yicha respublikada umumiy hajmi 68,1 trln. so'mga teng bo'lgan qurilish ishlari amalga oshirilgan. O'sish sur'ati o'tgan yilning shu davridagiga nisbatan 104,8 foizni tashkil etdi.

O'sish sur'ati indeksidan foydalangan holda qurilish ishlarining rivojlanishi bo'yicha hududlar reytingi ishlab chiqildi.

Hududlar reytingida yetakchi o'rinlar (1-6 o'rinlar) ni egallagan Farg'ona (121,3 foiz), Surxondaryo (109,0 foiz), Samarqand (108,2 foiz), Toshkent (108,1 foiz), Navoiy (107,2 foiz) va Xorazm (107,0 foiz) viloyatlari tegishli tashkiliy-texnik tadbirlarni tizimli amalga oshirish hisobiga qurilish ishlarining jadal rivojlanishi bilan ajralib turadi.

Qashqadaryo (105,3 foiz), Buxoro (105,1 foiz) va Jizzax (104,0 foiz) viloyatlari, shuningdek, Qoraqalpog'iston Respublikasida (104,1 foiz) (7-10 o'rinlar) indeksning o'rtacha darajasi aniqlandi.

Andijon (103,1 foiz), Namangan (103,0 foiz) va Sirdaryo (100,9 foiz) viloyatlari qurilish ishlarining o'sish sur'ati indeksi past ko'rsatkichlarga (11-13 o'rinlar) ega.

Tahlil poytaxtimiz Toshkent shahrida o'sish sur'ati (100,1 foiz) sekinlashganligini ko'rsatdi va u reytingda 14-o'rinni egalladi.

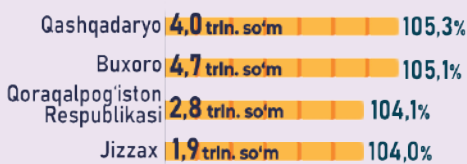
O'zbekistonda yaratilgan qulay investitsiya va ishbilarmonlik muhiti, shuningdek, katta imkoniyatlarning mavjudligi sohaning yanada samarali faoliyat yuritishi va barqaror rivojlanishiga ko'mak beradi.

2023-YILNING YANVAR-IYUN OYLARIDA O'ZBEKISTON HUDUDLARIDA QURILISH ISHLARINING BAJARILISHI

Qurilish ishlarining o'sish sur'ati indeksi

O'sish sur'ati indeksi o'rtacha bo'lgan hududlar

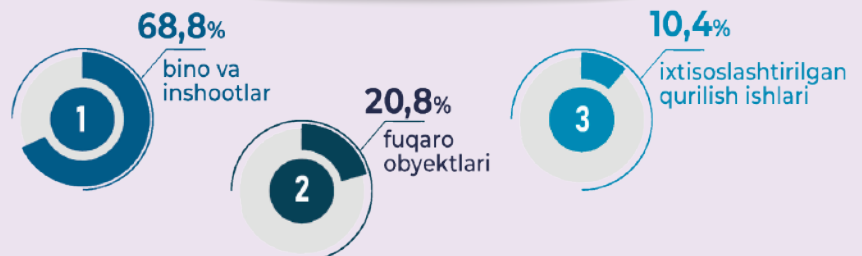
O'sish sur'ati indeksi past bo'lgan hududlar

Qurilish ishlarining bajarilish sur'ati

Faoliyat turlari bo'yicha taqsimoti

Qurilish tashkilotlarining yalpi ish hajmidagi ulushi

2023-yilning II choragi uchun Olx.uz platformasida taklif etilayotgan uy-joy narxlari hududlar bo'yicha guruhlab chiqildi

 o'qish vaqti
33 soniya

Viloyatlar bo'yicha uy-joyning har bir kvadrat metri uchun narxlar 10 guruhga ajratildi. Narxlar eng arzon hududlar birinchi guruhga (har bir kvadrat metr uchun 390 dollardan), eng qimmatlari esa o'ninchi guruhga kiritildi (bu guruhda uy-joyning har bir kvadrat metri uchun 1251,69 dollargacha narx kuzatilgan). Har bir guruh 86,15 dollarlik narx oralig'ini ifodalaydi.

2023-yilning II choragida hududlar orasida eng yuqori o'rtacha narx Toshkent shahrida qayd etildi, ya'ni 1251,69 AQSh dollari. Shu bois u narx segmentatsiyasi bo'yicha eng yuqori 10-guruhga kiritildi. Samarqand shahri (753,03 AQSh dollari) narx segmentatsiyasi bo'yicha 6-guruhdan o'rin oldi. O'rtacha narxlar pastroq bo'lgan Namangan, Jizzax, Surxondaryo, Buxoro, Farg'ona, Qashqadaryo, Sirdaryo va Xorazm viloyatlari 2-guruhdan joy oldi. Respublika bo'yicha eng minimal narx Qoraqalpog'iston Respublikasida kuzatildi.

Toshkent shahri, viloyatlar va Qoraqalpog'iston Respublikasi	O'rtacha narx	Narx bo'yicha segmentlangan guruh
Toshkent shahri	\$1,251.69	10
Samarqand	\$753.03	6
Toshkent	\$695.25	5
Navoiy	\$583.55	4
Namangan	\$470.91	2
Jizzax	\$464.21	2
Surxondaryo	\$455.77	2
Buxoro	\$454.60	2
Farg'ona	\$444.84	2
Qashqadaryo	\$443.78	2
Sirdaryo	\$436.73	2
Xorazm	\$397.03	2
Qoraqalpog'iston Respublikasi	\$390.10	1

Avgust oyi uchun Toshkent shahridagi uy-joy ijara narxlarining daromadliligi

o'qish vaqti
33 soniya

Uy-joyga kiritiladigan investitsiyadan olinadigan daromad ikki qismga bo'lindi, ya'ni uy-joy narxining oshishi (tushishi) keltiradigan foyda (zarar) va uy-joyni ijaraga berishdan olinadigan daromad.

Ma'lumot uchun: Hisob-kitoblarni amalga oshirishda Jordà va boshqalarning (2019) metodologiyasidan foydalanildi.

Hisob-kitob natijalariga ko'ra, 2023-yilning avgust oyida uy-joy o'rtacha narxining o'tgan yil avgust oyidagiga nisbatan eng yuqori o'sishi Yunusobod (37,1 foiz) va Mirzo Ulug'bek (35,7 foiz) tumanlarida qayd etilgan bo'lsa, nisbatan pastroq o'sish Sergeli (27,8 foiz) va Olmazor (24,4 foiz) tumanlarida kuzatildi. Bundan tashqari, ko'chmas mulk egalarining uylarini ijaraga berishidan (uy qiymatiga nisbatan) olinadigan daromad bo'yicha, Mirzo Ulug'bek (12 foiz) va Chilonzor (10,6 foiz) tumanlarida eng yuqori daromad olinayotgan bo'lsa, nisbatan pastroq daromad Sergeli (8,5 foiz) va Uchtepa (8,2 foiz) tumanlarida olinayapti.

Ma'lumot uchun: Agar 2023-yilning sentyabr oyida Global Property Guide nashri tomonidan 58 ta davlat uchun e'lon qilingan uy-joyni ijaraga berishdan olinadigan o'rtacha daromad reytingiga Toshkent shahri (10 foiz) qo'shilganida, Gruziyadan (12,4 foiz) keyin 2-chi o'rinni egallagan bo'lardi.

Mazkur reytingda Gruziyadan keyingi o'rinlarni Janubiy Afrika Respublikasi (9,9 foiz), Irlandiya (8,1 foiz), Puerto-Riko (8,1 foiz), Latviya (7,8 foiz), Kolumbiya (7,7 foiz), Morakash (7,6 foiz), Indoneziya (7,6 foiz) va Litva (6,7 foiz) davlatlari egallagan.

Tumanlar va uylar bo'yicha ko'pqavatli uylardagi xonadonlar narxining o'zgarishidan olinadigan foyda va ijara daromadlarining birgalikdagi ta'siri baholanganda 2 va 3 xonali turar joylar investitsiyalarning daromadlilik nuqtai nazaridan istiqbolli bo'lib chiqdi. Bunday uy-joylar ijarasidan kelayotgan daromadning o'zi o'rtacha 10 foizni tashkil etmoqda.

Xuddi shu davr mobaynida muddati bir yildan ortiq bo'lgan xorijiy valyutadagi bank depozitlarining o'rtacha tortilgan foiz stavkasi 2022-yilning avgust oyidagi 4,3 foizdan 2023-yilning avgust oyida 5,5 foizga oshgan.

Xulosa: Uy-joy narxlari oshib borayotgan sharoitda ijaradan kelayotgan daromadning jazibadorligi aholi jamg'armalarining ko'chmas mulkka yo'naltirilishini yanada rag'batlantiradi. Bu esa uy-joyga bo'lgan talabni yanada oshirib, ular narxining yanada qimmatlashishiga olib kelishi mumkin.

Batafsil

Ko'pqavatli uylarning daromadliligi

Bugungi kunda O'zbekistonda mehnatga layoqatli ayollarning yarmi iqtisodiyot sektorida band. Shu bilan birga, ayollar o'rtasida ishsizlik darajasi taxminan 13-14 foizni tashkil qiladi. Bu ko'p hollarda ularning uy ishlari va bola parvarishida band ekanligi bilan bog'liq.

Mavzuni o'rganish jarayonida onlayn so'rov o'tkazildi va unda 1047 kishi ishtirok etdi. Ularning 52,6 foizi ayollar, 47,4 foizi erkaklardir.

So'rov natijasida kir yuvishning quyidagi o'ziga xos jihatlari aniqlandi:

- aholining kundalik turmushida kir yuvish mashinasidan foydalanish darajasi o'rtacha 69,3 foizni tashkil etadi (qishloqlarda – 49,5 foiz, shaharlarda – 82,3 foiz), kirni qo'lda yuvadiganlar ulushi - 31 foiz;
- respondentlarning 48,6 foizi kirni haftada 2 marotaba, 22,8 foizi bir marotaba, 25 foizi esa har kuni yuvishini bildirdi;
- so'rovda qatnashganlarning 65,2 foizi kir yuvish uchun 1-2 soat, 21,8 foizi 30 daqiqa, 13,0 foizi 3 soat va undan ko'proq vaqt sarflashini ta'kidlagan. 3 soatdan ortiq vaqt sarflaydiganlarning asosiy qismi kirni qo'lda yuvadi;

- shu bilan birga, uy xo'jaliklarining infratuzilma ta'minotida elektr energiyasi (54,0 foiz), suv quvuri va oqova suvlarni chiqarib tashlash hamda kanalizatsiya tizimlari bo'yicha (23 foiz) uzilishlar kuzatilishi ma'lum bo'ldi.

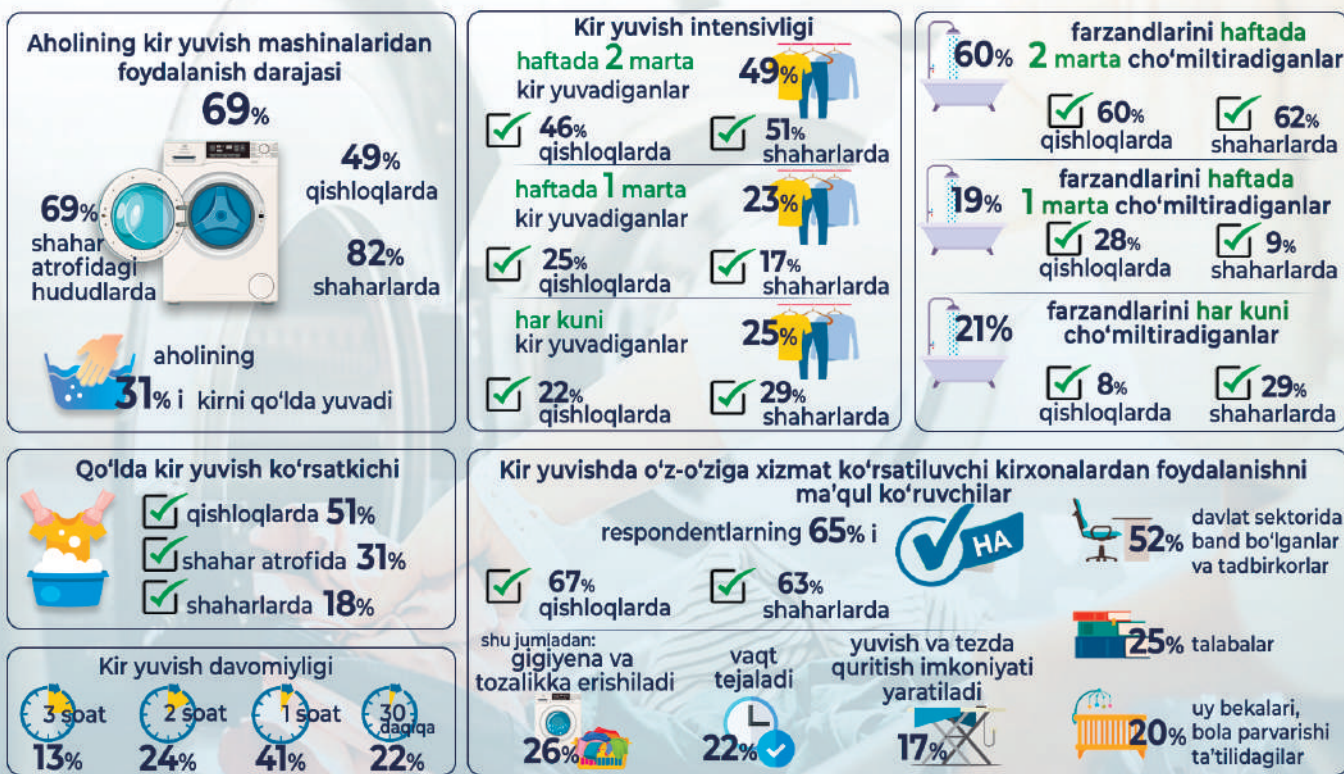
Xalqaro tajriba hamda so'rov natijalaridan kelib chiqqan holda markazlashgan kir yuvishda o'z-o'ziga xizmat ko'rsatiladigan kirxonalarni tashkil etish masalasini ko'rib chiqishni taklif etish mumkin.

Respondentlarning 65,3 foizi o'z-o'ziga xizmat ko'rsatadigan kirxonalarni tashkil etish tashabbusini qo'llab-quvvatladi. Ularning 26,1 foizi gigiyena va tozalik darajasining oshirishini ijobiy holat sifatida ko'rsatgan bo'lsa, 22,3 foizi vaqtni tejash imkoniyati paydo bo'lishini ta'kidlagan.

Mutaxassislarning fikriga ko'ra, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatiladigan kirxonalarni tashkil etish oyiga o'rtacha 10 soatdan 24 soatgacha vaqtni tejash imkonini beradi. Bu vaqtdan savodxonlikni, kasb mahoratini oshirishda, bola parvarishida unumli foydalanish mumkin.

UY XO'JALIKLARIDA MAISHIY XIZMATLAR HOLATI: KIR YUVISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI

(14 ta hudud bo'yicha 1 047 nafar respondent qatnashgan so'rov asosida)

1870-yilda ta'lim sohasida amalga oshirilgan keng ko'lamli o'zgarishlarga qadar Yaponiya aholisining aksariyati savodsiz bo'lgan. Faqat samuraylarga ta'lim olish imkoniyatiga ega edi. Oddiy aholi faqat boshlang'ich savodxonlik va hisoblashni o'rgangan.

Meydzi islohotlari davrida, birinchi navbatda, ta'limning hamma uchun tengligi e'lon qilindi. Bu davrda Fransiya, AQSh va Prussiya namunasida milliy ta'lim tizimi yaratildi. Hamma joyda boshlang'ich va o'rta maktablar, shuningdek, universitetlar ochila boshlandi. Chet ellik o'qituvchilar keng jalb qilindi, maktabda o'qitiladigan fanlar sezilarli darajada ko'paydi.

Ta'kidlash kerakki, shu bilan birga, hukumat milliy o'ziga xoslikni saqlashga katta e'tibor qaratdi. Barcha ta'lim muassasalarida g'arblashtirish davrida milliy qadriyatlarni saqlash bo'yicha ko'rsatmalar to'plamini o'z ichiga olgan ta'lim to'g'risidagi Imperatorlik reskripti keng qo'llanildi.

Hukumat iqtisodiyotning o'sib borayotgan tarmoqlari uchun mutaxassislar tayyorlash zarurligini anglagan holda 1886-yilda Senmon-gakko kasb-hunar-texnika bilim yurtlari tizimini tashkil etdi. Ushbu maktablar oliy ma'lumotga ega bo'lishga qiziqishi bo'lmagan talabalarga amaliy ta'lim berishga qaratilgan edi.

Hozirgi kunda ular universitetlar va kollejlardan farqli o'laroq, moslashuvchan, kasbga yo'naltirilgan oliy o'quv yurtlari tizimi hisoblanadi.

Ikkinchi jahon urushidan keyingi davrda ta'lim sohasida markazlashtirishdan voz kechish, boshqaruvni demokratlashtirish va yanada moslashuvchan ta'lim tizimini yaratish bo'yicha islohotlar olib borildi. Xususan, har bir prefektura va munitsipalitetda ushbu sohani boshqarish uchun mas'ul bo'lgan ta'lim kengashlari tashkil etildi. Uning a'zolari mahalliy aholi tomonidan saylangan.

Yaponiya tajribasi asosida O'zbekiston uchun ta'limni boshqarish tizimini markazlashtirmaslik maqsadida hududiy asosda ta'lim kengashlarini tashkil etish lozim. Senmon-gakkoning muvaffaqiyatli tajribasiga asoslanib, O'zbekiston «Senmon-gakko» elementlaridan foydalangan holda davlat va xususiy texnikum hamda kollejlari tizimi va tuzilmasini asta-sekin o'zgartirishi maqsadga muvofiq.

Batafsil: https://imrs.uz/publications/articles-and-abstracts/japanese_experience

Yaponiyada fan va texnologiyalar taraqqiyotini shartli ravishda 3 bosqichga bo'lish mumkin:

1. **G'arb texnologiyalarini faol jalb etish davri** (1853-1945 yillar). Ushbu davrda Yaponiya chet el texnologiyalarini mamlakatga jalb qilish siyosatini olib bordi. Bu jarayonda hukumat muhim rol o'ynadi. U xorijiy nou-xau asosida yirik korxonalarining yaratilishiga hissa qo'shdi, keyinchalik ular dzaybatsu (sanoat-moliya guruhlari) ga aylandi va Yaponiyaning sanoat va texnologik taraqqiyotida muhim rol o'ynadi. .

2. **O'zlashtirish davri** (1945-1973 yillar). 1950-1960 yillarda texnologiya siyosatida tanlash (selektiv) yondashuvi ustunlik qildi. Yaponiya eng so'nggi fan va texnika yutuqlarini faol ravishda o'zlashtira boshladi. 1950-1978 yillarda uning hisobida 26 ming xorijiy patent va litsenziya mavjud bo'lib, ulardan olingan umumiy daromad 70 mlrd. dollarni tashkil etdi. Bundan tashqari, 60-yillarda «Katta loyihalar» deb nomlanuvchi Milliy tadqiqot va ishlanmalar dasturi ta'sis etildi.

3. **O'z texnologik salohiyatini mustahkamlash davri** (1973-yildan hozirgi kungacha).

1973-yildan Yaponiya o'z texnologiyalari va innovatsiyalarini rivojlantirishga e'tibor qarata boshladi va ilmiy-tadqiqot ishlariga xarajatlarni oshirdi.

Bu mamlakatda mavjud texnologiyalar asosida mutlaqo yangi mahsulotlar yaratish va ularni takomillashtirishga xizmat qildi.

Yaponiyada zamonaviy milliy innovatsion tizimni shakllantirishga hissa qo'shadigan muhim element texnopolislaridir. Yaponiyaning butun hududi 19 ta texnopolisga bo'lingan. Hozirgi bosqichda texnopolislar yirik, o'rta va kichik shaharlarga aylantirilmoqda: Xamamatsu, Nagaoka, Yamaguchi shular jumlasidandir. Yaponiya texnopolislari an'anaviy sanoatga asoslangan bo'lib, ular atrofida zamonaviy jamiyat uchun zarur bo'lgan boshqa turdosh tarmoqlarni shakllantiradi va rivojlantiradi.

Shu bilan birga, keyingi yillarda Yaponiya bir qator muammolarga duch kelmoqda. Ulardan biri bu aholining keksayishi va kamayishi bilan bog'liq. Bu muammo ilmiy-tadqiqot va tajriba ishlari uchun yetarlicha insoniy va moliyaviy resurslarni ta'minlashni qiyinlashtirmoqda.

Batafsil: https://imrs.uz/publications/articles-and-abstracts/japanese_xperience

Kambag'allik xavfi, dunyoda va O'zbekistonda uni baholashga nisbatan yondashuvlar

o'qish vaqti
31 soniya

Iqlim o'zgarayotgan, iqtisodiy inqirozlar va harbiy mojarolar ro'y berayotgan bugungi dunyoda aholining ijtimoiy-iqtisodiy sharoitga moslashishi yanada qiyinlashmoqda. Kambag'allik ko'lami ortishining oldini olish uchun kambag'allik xavfini o'z vaqtida va xolis baholash zarur.

Bugun dunyoda kambag'allik xavfining bir qancha ko'rinishlari bor. Bular:

- hayot qiymatining ortib borishi;
- tengsizlikning turli xil ko'rinishlari, jumladan, gender va mehnatga haq to'lashdagi tengsizlik;
- ishsizlik ko'lami;
- suv va oziq-ovqat mahsulotlaridan bahramand bo'lishning cheklanishi;
- iqlim o'zgarishi, harbiy mojarolar va boshqalar.

Dunyoning ko'plab mamlakatlarida kambag'allik xavfini baholashda muhim ijtimoiy-iqtisodiy va demografik ko'rsatkichlar va ularning o'zgarishini tahlili qilish usulidan foydalaniladi. Xo'sh, O'zbekiston sharoitida qanday usullardan foydalanish kambag'allik darajasini kamaytirishda yordam berishi mumkin?

Tadqiqot tafsilotlari bilan quyidagi havola orqali **batafsil** tanishishingiz mumkin.

2023-yilning yanvar-iyun oylari oralig'ida iqtisodiy faoliyatning asosiy turlari bo'yicha sanoatning rivojlanish sur'ati

o'qish vaqti
47 soniya

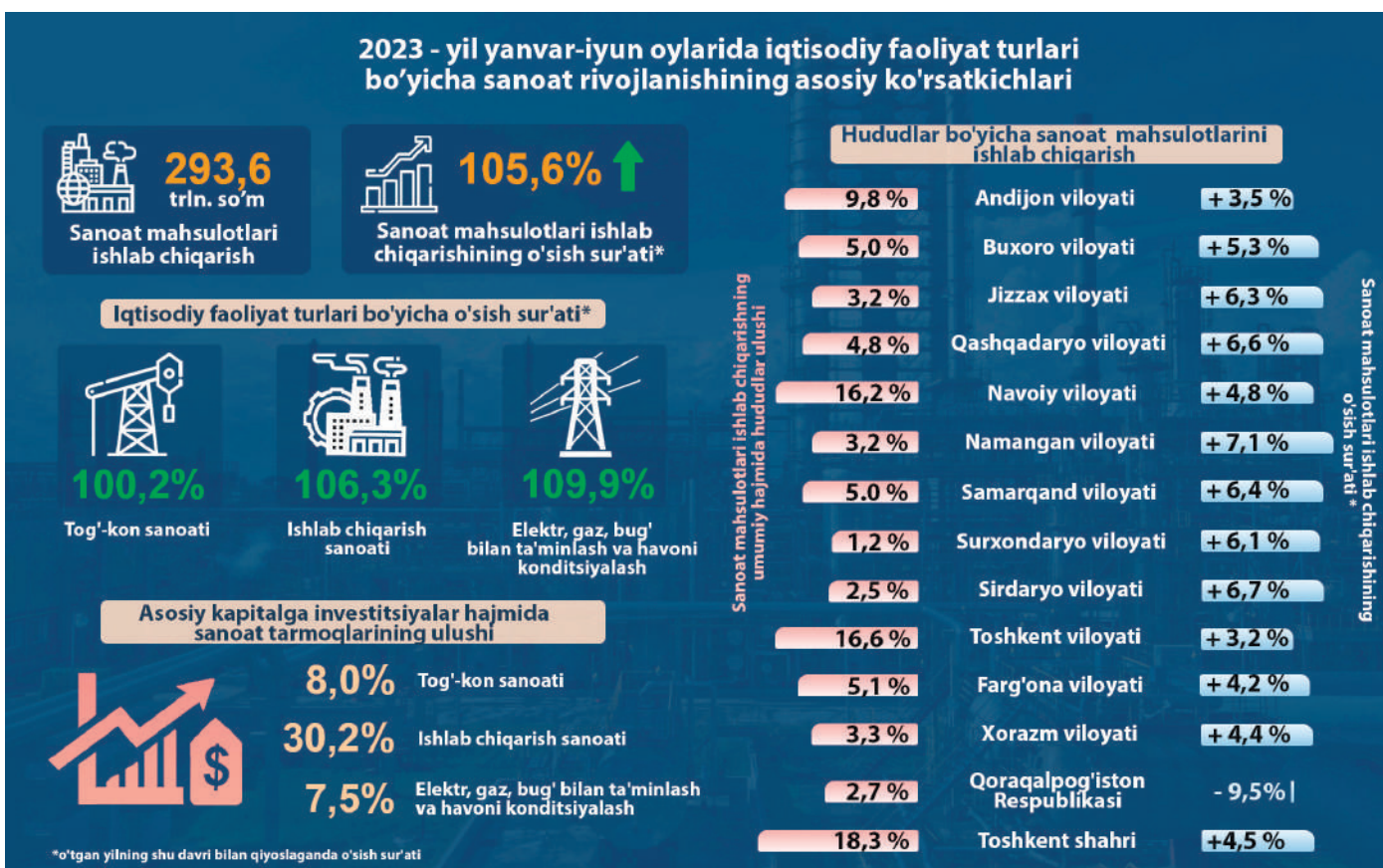
2023-yilning birinchi yarmida O'zbekistonda o'tgan yilning shu davri bilan taqqoslaganda sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarishda ijobiy natijalarga erishildi.

Sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarishning umumiy hajmi 5,6 foizga oshdi va 293,6 trln. so'mga yetdi. Jumladan, ishlab chiqarish sanoatidagi o'sish 6,3 foizni, elektr energiyasi, tabiiy gaz va bug' bilan ta'minlash, havoni konditsiyalash kabi tarmoqlardagi o'sish 9,9 foizni tashkil etdi.

Sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarishda O'zbekistonning barcha viloyatlarida ijobiy natija kuzatilmoqda. Bunda hududlarning sanoat tarmog'i tarkibida kattagina ulushni tashkil etgan ishlab chiqarish sanoati o'sishning asosiy drayveri bo'ldi.

Neftni qayta ishlash, to'qimachilik mahsulotlarini ishlab chiqarish, avtomobilsozlik sanoati va metallga ishlov berish tarmoqlarida alohida mahsulot turlarini ishlab chiqarishda faol o'sish kuzatildi.

2023-yilning yanvar-iyun oylari oralig'ida asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar hajmida sanoat tarmog'ining ulushi ortdi. Iqtisodiyotga kiritilgan investitsiyalarning umumiy hajmida eng ko'p ulush (30,2 foiz) ishlab chiqarish sanoatining hissasiga to'g'ri keldi. Xususan, investitsiyalarning 8,0 foizi tog'-kon sanoati, 7,5 foizi tabiiy gaz va bug' yetkazib berish, havo namligini bir xilda saqlash kabi sohalarga to'g'ri keldi.

Klaster usuli iqtisodiyotning asosiy va bir-biriga bog'liq tarmoqlarini muvaffaqiyatli rivojlantirish, texnologik jarayonlarni optimallashtirish, xom ashyo, energetik, ishlab chiqarish va mehnat resurslaridan samarali foydalanish imkonini beradi.

2018-2022 yillarda O'zbekistonda iqtisodiy o'sish drayverlari bo'lgan 506 ta klaster tashkil etildi. Bu esa so'nggi besh yil ichida mahsulot ishlab chiqarish hajmini 32 barobarga oshirish va 28,7 trln. so'mga yetkazish imkonini berdi.

Bunday natijaga erishishda 2018-2022 yillarda klasterlarni rivojlantirish uchun yo'naltirilgan investitsiyalar hajmining 5,2 baravar, sohada band bo'lganlar sonining 2,5 baravar ortishi yordam berdi. 2019-yilda mamlakatning sanoat mahsulotlari eksportida klasterlarning ulushi 5 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2022-yilda 11,4 foizga yetdi.

Iqtisodiyotni yanada rivojlantirish, mahsulot ishlab chiqarish hajmi va sur'atini oshirish, tarmoqlararo kooperatsiyani kengaytirish, qayta ishlash sanoatida samaradorlikni oshirish maqsadida tarmoqlar va hududlarda bir qator yangi ishlab chiqarish klasterlarini tashkil etish ko'zda tutilgan. Xususan:

yirik sanoat korxonalarini negizida 6 ta kimyo-texnologiya klasteri;

yengil avtomobil, yuk mashinalari, avtobuslar, qishloq xo'jaligi texnikasini ishlab chiqaruvchi korxonalarini ham o'z ichiga olgan mashinasozlik klasterlari;

Toshkent viloyatida 41 ta sanoat klasteri;

elektromobillar uchun butlovchi qismlar va materiallar ishlab chiqarishni lokalizatsiya qilish bo'yicha elektromobil klasteri;

Sho'rtan majmuasi doirasida gaz-kimyo klasteri, shuningdek, mamlakatning barcha hududlaridagi boshqa klasterlar.

Mahalliy ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilarni qo'llab-quvvatlash maqsadida tegishli subsidiyalar va imtiyozlar taqdim etildi. 2023-2024 yillarda qishloq xo'jaligi texnikasi xaridlarini moliyalashtirish uchun 2,6 trln. so'm miqdorida mablag' yo'naltirish ko'zda tutilgan.

"Yashil" iqtisodiyotning rivojlanishi bilan energiya tejavchi texnologiyalar, mahsulotlar va materiallarga bo'lgan ehtiyoj ortib bormoqda.

Jahon tajribasiga ko'ra, uy-joy sektori yetkazib beriladigan issiqlik energiyasining 40 foizgacha qismini iste'mol qiladi.

1960-1990 yillar oralig'ida qurilgan binolarda isitish uchun foydalaniladigan issiqlik energiyasining 30 foizgacha qismi yo'qoladi.

"Ekoqurilish"da bino va inshootlar termoizolyatsiyasida ekologik materiallardan foydalanishga asoslangan innovatsion "yashil" texnologiyalar keng joriy etilmoqda.

O'zbekistonda ishlab chiqarilayotgan va bazaltdan tayyorlangan energiya tejamkor va o'tga chidamli "yashil" tolali materiallar, to'qimalar, armatura va boshqa mahsulotlar ushbu innovatsion tendensiyaga mos keladi.

Bazaltning asosiy afzalliklari:

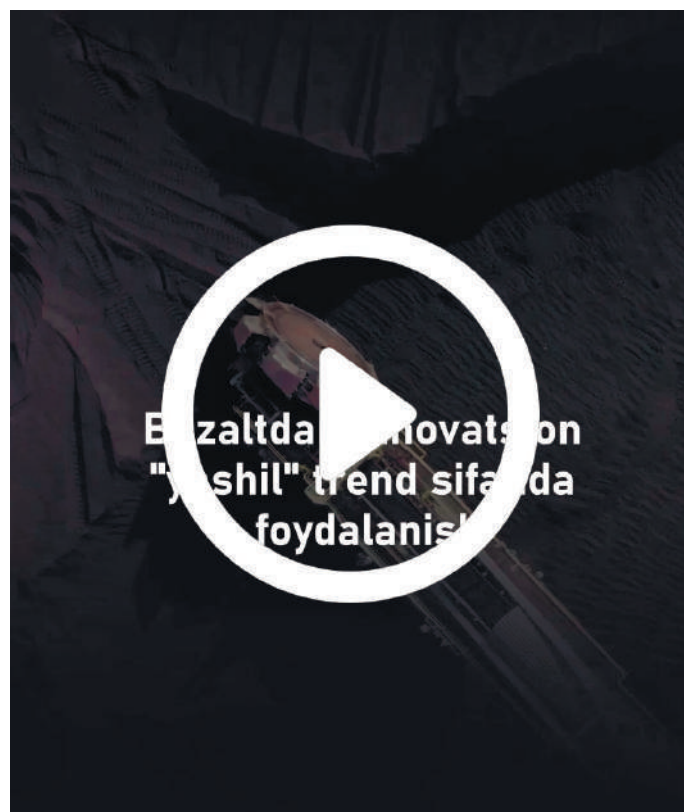
- ekologik toza va issiqlikka bardoshli (zaharli moddalarni chiqarmaydi);
- tashqi salbiy ta'sirlarga chidamli;
- uzoq muddat foydalanish mumkin va mustahkam.

Respublikadagi 10 ta konda bazalt jinrlarining aniqlangan zaxirasi 44 mln. tonnani tashkil etadi va uning 52 foizi Jizzax viloyatida joylashgan. Shuningdek, Namangan, Navoiy, Samarqand viloyatlarida ham bazalt konlari mavjud.

Mamlakatimizdagi 6 ta korxonada bazaltdan 60 ming tonnadan ortiq ekologik mahsulot, jumladan, bog'lovchi polimerlar bilan to'yintirilgan bazalt iplardan diametri 4 mm.dan 32 mm.gacha bo'lgan qurilish armaturalari ishlab chiqarilmoqda.

Respublikada 31 mingta ko'pqavatli uylarni yonmaydigan ekologik bazalt plitalar bilan qoplab chiqishga qaratilgan dastur amalga oshirilmoqda. "Yashil" renovatsiyada bazalt izolyatsiyasidan foydalanish energiya yo'qolishi va issiqxona gazlari emissiyasini sezilarli darajada kamaytiradi.

Bazalt xom ashyosining sezilarli resurs salohiyati, ichki bozorda va jahon bozorida talabning mavjudligi, xom ashyo qazib olish va material ishlab chiqarishning ekologik tozaligi hisobga olinsa, bazalt asosidagi mahsulotlarni ishlab chiqarishning hajmi va turini kengaytirish "yashil" iqtisodiyotni rivojlantirish uchun istiqbolli yo'nalish hisoblanadi.

Agrodronlarning dunyo bozori o'sishda davom etmoqda. GlobalData ma'lumotlariga ko'ra, 2015-2021 yillar oralig'ida qishloq xo'jaligi dronlari bilan bog'liq patentlar soni 14 baravar oshgan. 2022-yil oxirida dronlar bozorining 11 foizi qishloq xo'jaligining ulushiga to'g'ri keldi. FactMR tahlil agentligining hisob-kitoblariga ko'ra, 2033-yilga borganda agrodronlar bozori 4 barobar kengayadi va 14 milliard dollarga yetadi.

Qishloq xo'jaligida agrodronlardan foydalanishning asosiy afzalliklari:

- dalalar kuzatib boriladi va o'rganib chiqiladi;
- dalalarga ishlov beriladi;
- ekin ekiladi;
- hosil miqdori aniqlanadi;
- hosildorlikni oshirish foydalaniladi.

Tahlil jarayonida ba'zi mamlakatlarning qishloq xo'jaligida dronlardan foydalanishni kengaytirish bo'yicha tajribasi ko'rib chiqildi.

Yaponiyada qariyb 5 million gektar ekin maydonlari mavjud. Bugungi kunda ushbu yerlarning 20 foizdan ortig'ida zararkunandalar, o'simlik kasalliklari va begona o'tlarga qarshi kurashda dronlardan foydalaniladi. Mamlakatda dronlardan xavfsiz foydalanish uchun operatorlarga litsenziya berishning maxsus qoida va tizimi amal qiladi, ya'ni yagona tartib-qoida o'rnatilgan.

Bu fermerlarga o'z fermasida ushbu texnologiyadan bimalol foydalanish imkonini beradi. Yaponiya Qishloq, o'rmon va baliqchilik vazirligining hisobotiga ko'ra, 2023-yil oxirida mamlakatdagi qishloq xo'jaligi dronlari bozori hajmi 13,6 milliard iyenaga (taxminan 125 million AQSh dollari) yetadi.

Polsha qishloq xo'jaligi, oziq-ovqat va qishloq ishlari vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, dronlardan foydalanish tarmoq hosildorligining 5 foizgacha o'sishiga va har yili iqtisodiy qiymatining 2,5 milliard yevroga qo'shimcha ortishiga olib kelishi mumkin. 2015-yilda Polsha Fuqaro aviatsiyasi boshqarmasi (CAA) dron operatorlari uchun birinchi qoidalar to'plamini joriy etdi. Ushbu qoidalar dronlardan foydalanish uchun minimal talablarni, shu jumladan operatorlarga har qanday tijorat dron parvozlari uchun CAA ruxsatini olish uchun talablarini belgilaydi. Keyinchalik CAA ushbu qoidalarni 2017- va 2021-yillarda yangiladi.

O'zbekiston qishloq xo'jaligida dronlardan foydalanish sohada hosildorlikni oshirish, hosil sifatini yaxshilash, atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirish, shuningdek, yoshlarni qishloq xo'jaligiga jalb qilish uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratadi.

Atrof-muhitni yaxshilash va qo'shimcha iqtisodiy o'sishni ta'minlash yo'llaridan biri degradatsiyaga uchragan cho'l-dasht yerlarini tiklash hamda ularni xo'jalik muomalasiga kiritishdir.

O'zbekistonda o'rmon fondi yerlarining degradatsiyaga uchragan qismi cho'l-dasht zonalarida (8,7 mln. gektar) joylashgan. Bu yerlarda cho'llanish indeksi yuqori va kam yog'ingarchilik yashil qoplarning qisqarishi, cho'l hayvonlarining nobud bo'lishi va chang-to'zon ko'tarilishi kabi ekologik muammolarga olib kelmoqda.

Bunday yerlarni tiklash uchun ko'p mamlakatlarda fitomelioratsiya usuli qo'llaniladi. Bu usul o'sha yerga xos bo'lgan o'simlik va buta turlarini to'g'ri tanlashga asoslangan.

Qora saksovol, cherkez va selin hamda qandim O'zbekistonning cho'l-dasht maydonlari uchun mos keladigan fitomeliorant o'simliklardir. Ular Surxondaryo viloyatining Jarqo'rg'on va Termiz tumanlaridagi qumli va qumloq tuproqli dala sharoitida sinovdan o'tkazilgan.

Yaxshi samara bergan tajriba natijalari bunday amaliyotni Navoiy, Buxoro, Xorazm viloyatlari hamda Qoraqalpog'iston Respublikasining cho'l-dasht hududlarida qo'llash mumkinligini ko'rsatdi.

MHTI ekspertlarining dastlabki hisob-kitoblariga ko'ra, cho'l-dasht zonalariga saksovol (ozuqa hosildorligi gektariga 57 sentner) qandim (gektariga 18 sentner) cherkez ekish orqali degradatsiyaga uchragan 5 mln. gektar yerni qayta tiklash imkoniyati mavjud.

Bu esa ushbu maydonlarda qo'y-echki boqiladigan 5 mingta otarchilik chorva fermalarini tashkil qilish imkonini beradi. Buning natijasida mayda shoxli chorva mollari soni qo'shimcha 3 mln. boshga ortadi va 100 mingta yangi ish o'рни yaratiladi.

Shuningdek, 1 gektar saksovolzordan o'rtacha 10 tonnagacha quruq yog'och massasini olish mumkin. Bu esa otarchilik chorva xo'jaliklariga quruq yog'och massasini yig'ib olish va qish mavsumida o'zini o'tin bilan ta'minlash imkonini beradi.

O'rta hisobda 100 gektar cho'l-dasht maydonining ozuqa birligi 20-30 bosh yirik shoxli qoramol yoki 60-90 bosh mayda shoxli mol (qo'y va echki) uchun yetarli. Biroq cho'l-dasht maydonlarining meliorativ holatini yaxshilash, almashlab foydalanish uchun 300-350 gektar maydonda 100 bosh mayda shoxli molni navbatma navbat o'tlatish mumkin. (Bunda bir o'tlatilgan maydonga o'zini tabiiy tiklashi uchun 2 yil dam beriladi).

Umuman olganda, taqiqot natijalari quyidagilarni ko'rsatadi:

1. Tuproqning yuqori qatlamida chang-to'zon paydo bo'lishining oldini olish bu cho'l-dasht yerlarini qayta tiklashning ekologik samarasi.
2. Yangi ish o'rinlarini yaratish, mebel ishlab chiqarish uchun sifatli yog'och xom ashyosini olish, yog'och chiqindilaridan o'tin sifatida foydalanish bu cho'l-dasht yerlarini qayta tiklashning iqtisodiy samarasi. ■

Agar davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan samarali milliy agrosug'urta tizimi mavjud bo'lsa, tabiat injiqliklari oqibatida yetadigan zarar ham ancha kam bo'lishi mumkin. Xalqaro amaliyot agrosug'urtada davlat-xususiy sheriklikning (DXSh) samarali modellarini yaratish muhim ekanligini isbotlaydi. Bu borada bir necha mamlakat tajribasini ko'rib chiqish mumkin.

Xitoy. Agrosug'urtada DXSh samarali sug'urta mahsulotlarini yaratish, qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilari uchun xavf-xatarni kamaytirish, tabiiy ofatlar va hosilning nobud bo'lishidan himoya qilish imkonini berdi. 2004-yildan boshlab Xitoy hukumati operatsion mas'uliyatni xususiy sug'urta sektoriga o'tkazib, sug'urta kompaniyalari uchun «sherik» va «kuzatuvchi»ga aylandi. 2020-yilga kelib, mamlakatda agrosug'urta bo'yicha mukofotlar hajmi 81,5 milliard yuanga yetdi va 189 millionta uy xo'jaligining turli xavf-xatarlardan 4,13 trillion yuan miqdoridagi mablag' bilan himoyalinishini ta'minladi.

Turkiya. 2006-yilda DXShka asoslangan yangi qishloq xo'jaligi sug'urta tizimi yaratilganidan beri Turkiya hukumati mukofotlarning 50 foizini moliyalashtirish orqali fermerlarni qo'llab-quvvatlamoqda. Sug'urta kompaniyalari teng ulushlarda ishtirok etadigan agrosug'urta sherikchiligini tashkil etish ushbu tizimning o'ziga xos xususiyatidir.

Isroil. Qishloq xo'jaligida tabiiy xavflardan sug'urta qilish davlat jamg'armasi (KANAT) mamlakatda qishloq xo'jaligi sug'urtasini mukofot stavkalarini subsidiyalash va risklar portfelini qayta sug'urtalash orqali amalga oshiradi. Mamlakatda qishloq xo'jaligi sug'urtasining tarqalish darajasi qariyb 90 foizni tashkil etadi.

Har bir agrosug'urta modeli o'zining ijobiy va salbiy tomonlariga ega. Agrosug'urta bo'yicha to'plangan jahon tajribasi O'zbekiston uchun mahalliy sharoitda eng samarali agrosug'urta modelini tanlash uchun asos bo'lishi mumkin.

Yaponiyada qishloq xo'jaligi bir necha rivojlanish bosqichini boshdan kechirdi. Undagi dastlabki tub o'zgarishlar 70-yillarda ro'y berdi.

1. Birinchi bosqich (1870-1945 yillar)da yerga nisbatan xususiy mulkchilik tizimi yaratildi. Dastlab xorijdan qishloq xo'jaligi texnikasi, zotdor chorva mollari, turli xil ekin urug'lari hamda ko'chatlari import qilindi va ularni moslashtirish ishlari olib borildi. Kadrlar tayyorlash uchun o'quv markazlari, kasb-hunar ta'lim muassasalari, maktab va kollejlari, universitetlarda esa maxsus ixtisoslashgan bo'limlar tashkil etildi. Malakali xorijiy mutaxassislar taklif qilindi va mahalliy mutaxassislar xorijdagi o'quv yig'inlariga yuborildi.

Ta'kidlash joizki, qishloq xo'jaligini rivojlantirishdagi yutuqlarga asosan intensiv usullar – ekin navlarini yaxshilash va ularni yetishtirish texnologiyasini modernizatsiya qilish orqali erishildi.

2. Modernizatsiyaning keyingi bosqichida, ya'ni 1945-yildan keyin yerdan foydalanish sohasida qat'iy qarorlar qabul qilindi. Taxminan 2 yil ichida yirik yer egaligi butunlay tugatilib, kichik mustaqil fermerlar qatlami yaratildi.

Uzoq vaqt davomida (1980-yillarning boshlariga qadar davom etgan) yerni boshqaga berishning qonun bilan qat'iy cheklanganligi sabab, mamlakatda ishlab chiqarish ko'lami tufayli tejashi va samaradorlikni oshirishi mumkin bo'lgan yirik fermer xo'jaliklari shakllanmagan.

Islohotlar umuman olganda, Yaponiya iqtisodiyotiga ijobiy ta'sir etib, sanoat va shaxsiy iste'molning o'sishi hisobiga ichki bozorning kengayishiga hissa qo'shdi. Mamlakatda qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilishda Sohaga oid bilimlarini tarqatish bo'yicha davlat xizmati muhim o'rin tutadi. U qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida ilmiy va texnologik yutuqlarni tatbiq etish, qishloq xo'jaligi sohasi uchun kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirishda katta rol o'ynaydi.

Respublikamizda kichik fermer xo'jaliklari sonining ko'pligi inobatga olinsa, Yaponiya tajribasini O'zbekistonga mos, deb hisoblash mumkin. Yaponiyaning qishloq xo'jaligi uchun kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish tizimi alohida e'tiborga loyiq.

Batafsil: https://imrs.uz/publications/articles-and-abstracts/japanese_xperience

Yaponiya temiryo'l tizimi dunyodagi eng ilg'or tizimlardan biri bo'lib, uning umumiy uzunligi 30625 kilometrni tashkil etadi. Temiryo'l transporti Yaponiyaning transport tizimi va iqtisodiyotida muhim o'rin tutadi. Ichki yo'lovchi tashuvlarining 25 foizi, ichki yuk tashuvlarining 10 foizi temiryo'l hissasiga to'g'ri keladi. Umuman olganda, Yaponiya tezyurar temiryo'l magistrallari orqali tashuvlar hajmi bo'yicha dunyoda ikkinchi o'rinda turadi.

Yaponiya temiryo'l tizimida 8 ta xususiy kompaniyadan iborat bo'lgan «Japan Railways» (JR Group) kompaniyalar guruhi faoliyat yuritadi. Undan boshqa xususiy temiryo'l kompaniyalari ham mavjud.

JR Group Yaponiya temiryo'l tarmog'ining asosini tashkil qiladi. Shaharlararo (shu jumladan tezyurar liniyalari) va shahar atrofidagi temiryo'l harakatining katta qismi JR Group ulushiga to'g'ri keladi. Ushbu kompaniyalar guruhi 1987-yilda davlatga qarashli Yaponiya milliy temir yo'llari (JNR) ni o'zgartirish orqali tashkil etilgan.

Yaponiyada temir yo'llarning bunday ko'rsatkichlari temiryo'l sohasiga xususiy kapitalni jalb qilish imkonini bergan islohotlar natijasidir. Islohotlar boshlanishidan oldin bu sohada bir qancha tizimli muammolar yuzaga kelgani sababli sohaning rentabelligi 0 dan past bo'lgan:

1. Hukumat va siyosatchilar JNR boshqaruviga aralashardi. Masalan, ular foyda keltirmaydigan yangi yo'nalishlarni qurishga salbiy munosabatda bo'lgan.
2. JNR ma'muriyati mustaqil bo'lmagan. Masalan, byudjet, xodimlar va ish haqi parlament yoki Vazirlar mahkamasi tomonidan belgilab qo'yilgan.
3. Boshqaruv standartlashtirilgan. Tariflar, ish jadvali va stansiyalarning joylashuvi kabi asosiy masalalar markazlashgan holda hal qilingan, mahalliy sharoit va talablar hisobga olinmagan.
4. Rahbarlar va kasaba uyushmalari o'rtasida muvofiqlashuv bo'lmagan. Kasaba uyushmalari kompaniyaning xarajatlaridan bexabar bo'lgani sababli kompaniya uchun keyingi oqibatlarni hisobga olmasdan imtiyozlar talab qilgan.

5. Tashkilotning kattaligi sababli uni samarali boshqarish imkoni bo'lmagan.

6. Rahbarlar va xodimlar raqobat to'g'risida yetarli ma'lumotga ega bo'lmagan, chunki bunday tizim mavjud emasdi.

Yaponiyaning temiryo'l sohasidagi islohotlari quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oldi:

Sohada raqobat joriy etildi. Birinchidan, milliy kompaniyani bir nechta xususiy kompaniyaga bo'lish, ikkinchidan, boshqa transport turlarining parallel rivojlanishi, uchinchidan, narxlash orqali sohada raqobat yaratildi. Natijada temiryo'l kompaniyalari rentabellikni oshirish uchun yetarli motivatsiyaga ega bo'ldi.

Ortiqcha xodimlar qisqartirildi. Ortiqcha xodimlar (277 ming kishi) muammosini hal qilish uchun hukumat turli sektorlarning bandlik masalasiga faol hissa qo'shishi to'g'risida maxsus qonun qabul qildi. Natijada 203 ming kishi yangi temiryo'l korxonalarida ish bilan ta'minlandi, qolganlari ish joyini o'zgartirdi yoki nafaqaga chiqdi.

Bundan tashqari, **funksiyalar va operativ javobgarlikni aniq belgilash joriy etildi.** Bu temir yo'lning uzluksiz, samarali va xavfsiz ishlashiga yordam berdi.

Affillangan biznesni rivojlantirishga turtki berildi. Yo'lovchi tashish kompaniyalari o'z bozor segmentini rivojlantirishga turtki bo'lganligi sababli ular affillangan biznes bilan shug'ullanib, stansiyalar va ularning atrofidagi bo'sh joydan faol foydalana boshladi. Xususan, yirik temiryo'l vokzallari yaqinida joylashgan mehmonxonalar, ko'chmas mulkni rivojlantirish loyihalari, jumladan, tijorat va turar joylarni rivojlantirish loyihalarini amalga oshirib, qo'shimcha daromad ola boshladi.

Sohani isloh qilish natijasida tashuvlar hajmi va unumdorligi oshdi. Bu esa ushbu islohotlarni ancha muvaffaqiyatli, deb hisoblash imkonini beradi. Misol uchun, agar 1987-yilda Yaponiya temir yo'llari 7,4 milliard yo'lovchini tashigan bo'lsa, 1991-yilga kelib, bu ko'rsatkich 8,7 milliard yo'lovchigacha (o'sish 17,5 foizga), 2019-yilda esa 25,1 milliard yo'lovchigacha (o'sish 3 barobardan ko'proq) oshdi.

Amalga oshirilgan islohotlar natijasida Yaponiya temir yo'llari markaziy hukumat tomonidan subsidiyalarga amalda muhtoj emas. Taqqoslash uchun: 2016-2017 yillarda Buyuk Britaniya hukumati milliy temir yo'llariga 4,2 milliard funt sterling miqdorida subsidiya ajratdi va 5,7 milliard funt sterling kredit berdi.

O'zbekiston uchun xulosalar:

Temiryo'l transporti sohasida temiryo'l infratuzilmasini yaxshilash, yangi liniyalarni qurish va mavjudlarini modernizatsiya qilish, yuk va yo'lovchi vagonlari parkini yangilash uchun sharoit va rag'batlantirish tizimini yaratish, transportda, shu jumladan vokzalga yondosh hududlar va stansiyalarda xizmatlarni tubdan o'zgartirish uchun DXSh tamoyillarini joriy etish maqsadga muvofiq.

Shuningdek, xususiy kapitalni bir yo'lli uchastkalar bo'ylab ikkinchi yo'llarni qurishga, yangi va mavjud saralash stansiyalari va kirish yo'llarini modernizatsiya qilishga jalb etish mumkin.

DXShni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash nafaqat aktivlarni berish, dastlabki investitsiyalar va uzoq muddatli xizmat ko'rsatish shartnomalari ko'rinishida emas, balki soliq imtiyozlari shaklida ham bo'lishi mumkin. Temiryo'l transporti sohasida DXShning odatiy bitimi bu aeroportgacha temiryo'l tarmog'ini qurish yoki shahardagi temir yo'llarni aeroportgacha yetkazish va undan foydalanish hisoblanadi. Hukumat yer bilan ta'minlashi mumkin, xususiy operator esa DXSh shartnomasining amal qilish muddati davomida yo'lni quradi, xizmat ko'rsatadi va tegishli xavf-xatarlarni o'z zimmasiga oladi.

1949-yilda Xitoyda urushlar tufayli 22000 km uzunlikdagi yomon holatda bo'lgan va shikastlangan temir yo'llar bor edi xolos. Uning 1000 kilometrdan kamrog'i ikki izli bo'lib, elektrlashtirilgan temir yo'llar deyarli yo'q edi.

Xitoy hukumati shu choqqa qadar mamlakatning temir yo'l tarmog'ini besh barobardan ziyod kengaytirdi va temiryo'l sohasining sifat va salohiyatini sezilarli darajada o'zgartirdi.

Xususan, poyezdlar yuqori tezlikda harakatlanishi mumkin bo'lgan tarmoq sezilarli darajada kengaytirildi va bugungi kunda Xitoy bunday magistrallarning uzunligi bo'yicha dunyoda birinchi o'rinni mustahkam egallab turibdi.

Xitoyda amalga oshirilgan temiryo'l islohotini tarmoqni kengaytirishga qaratilgan davlat dasturi asosidagi markazlashgan boshqaruv va moliyalashtirish hisobiga ish sifati va tarmoq samaradorligini ortishiga o'ziga xos misol sifatida keltirish mumkin. Shunday qilib, Xitoyda amalga oshirilgan islohotning asosiy farqli jihati bu davlat sektorining yetakchi rolidir.

Tarmoq 2013-yilgacha temiryo'l sohasi strategiyasi va siyosatini belgilagan Aloqa yo'llari vazirligi tomonidan nazorat qilingan. 2013-yilda Davlat kengashi ushbu vazirlikni tarqatib yubordi hamda strategik va tartibga solish funksiyalarini tijorat vazifalaridan ajratdi. Islohotdan keyin ham xususiy sektorning jalb etilishidan umumiy rivojlanish maqsadlariga erishish uchun yordamchi vosita sifatida foydalanib kelinmoqda.

Ta'kidlash joizki, islohotlar boshlanishidan oldin sohada bir qator tizimli muammolar mavjudligi tufayli tarmoq zarar ko'rardi.

1. Temiryo'l sohasidagi qarzlarning miqdori.

2013-yilning III-choragi yakunlariga ko'ra, qarz miqdori o'z kapitaliga nisbati 76 foizni tashkil etdi (2021-yilning III-choragida ushbu ko'rsatkich 50 foizgacha qisqardi).

2. **Firibgarlik bilan bog'liq muammolar.** Misol uchun, sobiq temiryo'l vaziri Lyu Chijitszyun 2012-yilda pora olgani uchun vazifasidan ozod etildi. «Sinxua» axborot agentligining xabar berishicha, u o'z mansabidan foydalanib,

investitsiya kompaniyasi raisiga juda katta miqdorda noqonuniy daromad olishda yordam bergan.

3. **Sohaning past samaradorligi.** Sohada ish standartlarining bajarilmasligi hamda xizmatlarning past sifatda ko'rsatilishi tez-tez kuzatilgan.

Islohotlarning asosiy yo'nalishlari:

Boshqaruvchi tashkilotlar o'rtasida funksiyalar va mas'uliyat aniq taqsimlandi:

· Transport sohasini rejalashtirish va rivojlantirish uchun javobgarlik Transport vazirligi zimmasiga yuklandi.

· Davlat temiryo'l boshqarmasi - texnik va xavfsizlik standartlarini qabul qilish va ularga rioya etilishini nazorat qilish uchun javobgar etib belgilandi.

· Xitoy temiryo'l korporatsiyasi - temir yo'lning tijorat ekspluatatsiyasi uchun mas'ul bo'ldi.

- Poyezdlarning ishlashi va mintaqadagi infratuzilmaning holatini nazorat qilish uchun 18 ta hududiy temiryo'l boshqarmasi javobgar etib belgilandi.

Samaradorlikning ortishi. Hukumat tomonidan temir yo'llarning ishlash standartlarini qat'iyashtirish va xizmat ko'rsatish sifatini oshirish orqali ularning samaradorligini oshirishga qaratilgan qator chora-tadbirlar qabul qilindi.

Sohada raqobat muhitining yuzaga kelishi. Bugungi kunda temiryo'l sohasida bir qator kompaniyalar, jumladan Hochtief, China Communications Construction, CRRC va Transwind Infrastructures faoliyat yuritadi.

Xususiy kapitalning jalb qilinishi. Xitoy xususiy kompaniyalarga temiryo'l infratuzilmasiga sarmoya kiritish va o'z poyezdlaridan foydalanish uchun imkoniyat yaratdi[6]. Shu bilan bir qatorda, 2022-yilda Xitoy birinchi xususiy tezyurar temiryo'l loyihasini ishga tushirdi. 44,9 milliard yuan (7,1 milliard dollar) qiymatga ega bo'lgan loyiha 51 foizi xususiy sektorning ulushi bo'lgan davlat-xususiy sheriklik modeli asosida ishlab chiqildi.

Xulosa qilib aytganda, 2013-yilda Xitoyda temiryol sohasida amalga oshirilgan islohotlar natijasida past samaradorlik va yuqori darajadagi qarz miqdori kabi tizimli muammolar bartaraf etildi, shuningdek, sanoatning raqobat muhitida ishlashga o'tishi va xususiy kapitalni jalb qilish uchun asos yaratildi.

Temiryo'l sohasini isloh qilish bo'yicha Germaniya tajribasi

o'qish vaqti
62 soniya

1994-yilgacha Germaniya temir yo'llari ikkita tashkilot tomonidan boshqarilgan: G'arbiy Germaniyada Deutsche Bundesbahn va Sharqiy Germaniyada Deutsche Reichsbahn.

Temiryo'l sohasidagi islohotlar 1994-yilda boshlandi. Ushbu islohotlar davomida barcha operatorlar uchun temiryo'l infratuzilmasidan erkin foydalanish imkoniyati yaratildi. Shahar atrofi yo'nalishlari mahalliy hokimiyat organlari tasarrufiga o'tkazildi va ushbu maqsadlar uchun zarur miqdorda subsidiyalar ajratildi.

Islohotning asosiy sabablari:

- temiryo'l sohasining past samaradorligi va yuk tashish hajmining ortishi kutilayotgan sharoitda quvvatlarning bunga tayyor emasligi;
- qarzar to'planib qolgan hamda yo'lovchi va yuk tashuvlari sohasida ulushi qisqargan sharoitda boshqaruvchi kompaniyaning zaif moliyaviy barqarorligi.

Islohotlarning asosiy yo'nalishlari:

- Deutsche Bundesbahn va Deutsche Reichsbahn xususiylashtirildi va ular Deutsche Bahn AG tarkibida birlashtirildi.

- Temiryo'l tashuvlari bozorida raqobatni kuchaytirish uchun infratuzilma va xizmat ko'rsatuvchi kompaniyalar ajratildi.
- Infratuzilmani rivojlantirish va yangi xizmat turlarini yo'lga qo'yish uchun xususiy investorlar jalb qilindi.

Islohotlar natijasida xizmat ko'rsatish sifati va samaradorligi ortdi, transport xarajatlari kamaydi. Xususan, 1994-2012 yillar oralig'ida yuk tashuvlari hajmi 58 foizga, yo'lovchi tashuvlari hajmi esa 36 foizga oshdi. Yo'lovchilarni tashish sohasidagi o'sishga asosan ichki tashuvlar hisobiga erishildi (+56 foiz), uzoq masofaga qatnovchi poyezdlardan foydalanuvchilar soni 7 foizga ko'paydi.

Biroq, hozir Germaniya temiryo'l infratuzilmasi tezkor modernizatsiyaga muhtoj. Deutsche Bahn va hukumat infratuzilmadagi muammolarni bartaraf etish uchun bir qator choralar ko'rmoqda. Masalan, 2023-yilning mart oyida Germaniya Vazirlar mahkamasi kompaniyaga 4 yil davomida 45 milliard yevro sarmoya kiritish majburiyatini oldi.

Velosipeddan transport vositasi sifatida foydalanish darajasini aniqlash uchun Kun.uz tahririyati bilan hamkorlikda so'rov o'tkazildi. Unda 100 mingga yaqin respondent ishtirok etdi.

So'rov natijalariga ko'ra quyidagilar aniqlandi:

1. Mamlakat aholisining ish joyiga qatnash vositasi bu:

- avtomobil-51%;
- jamoat transporti -26%;
- piyoda -16%;
- velosiped -7%.

2. Qulay infratuzilma mavjud bo'lgan taqdirda velosipedga o'tish istagi bormi degan savolga so'rovda qatnashganlarning 74% i «**ha**», 26% i «**yo'q**» deb javob bergan va rad etish sabablarini quyidagicha ko'rsatgan:

- masofa -12%;
- uyalish -4%;
- noqulaylik -4%;
- sog'lik bilan bog'liq muammolar -2%;
- boshqa sabablar -4%.

Velosipedning ko'plab afzalliklari mavjud:

Sog'liq uchun foyda: ishga velosipedda qatnaydigan kishilarda saraton kasalligiga chalinish xavfi 45% ga, yurak-qon tomir kasalliklari xavfi esa 46% ga kamayishi aniqlangan.

Atrof-muhit uchun foyda: Gollandiyaliklarning velosipedda kuniga o'rtacha 2,6 km harakatlanish odati butun dunyo bo'ylab amalga oshirilsa, CO2 emissiyasini yiliga 686 mln tonnaga kamayar edi.

Iqtisodiy foyda: velosipeddan foydalanish ulushini 6% ga oshirish, yillik global iqlim o'zgarishini yumshatish uchun yo'naltiriladigan mablag'larni taxminan 1,2 mlrd. AQSh dollariga tejaydi.

Velosipeddan foydalanishga to'siq bo'luvchi omillar:

Velosipedga bo'lgan munosabat va uning foydali jihatlaridan bexabarlik eng katta to'siqlardan biridir. Xususan, «velosiped bu mashina olishga qurbi yetmaydigan kambag'allar uchun» yoki «ayollar uchun mos bo'lmagan vosita» degan qarashlar mavjud.

Angliya 2025-yilga borib, 2013-yildagiga nisbatan velosiped sayohatlari sonini ikki baravar oshirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan. 2021-yilda "Velosipedlashtirish" Panyevropa rejasi qabul qilingan va unga ko'ra 2030-yilgacha mintaqadagi barcha davlatlar velotransport sonini sezilarli darajada oshirish kerak.

Fransiya 2024-yilgacha velosipedlashtirish darajasini 2018-yildagiga nisbatan 3 baravar, ya'ni 3% dan 9% gacha oshirishni belgilagan.

O'zbekistondagi hozirgi holat

O'zbekistonda ham velosipeddan foydalanuvchilar soni tobora ko'payib bormoqda. Biroq, bu yo'lda to'sqinlik qiluvchi bir qator infratuzilma kamchiliklari mavjud:

- velosipedchilarning beton, ariq, chakana savdo rastalari kabi to'siqlarga duch kelishi va avtomobillarning veloyo'laklardan avtoturargoh sifatida foydalanishi;

- piyodalarning veloyo'laklarga chiqib, velosipedchilarning harakatlanishiga to'sqinlik qilishi;

- ba'zi ko'chalardagi velosiped yo'laklarining kengligi (1 metr) xalqaro standartlarga javob bermasligi;

- velosiped yo'laklarining tarqoq va bir-biri bilan bog'lanmaganligi, buning oqibatida velosipedchilarning yo'lining qatnov qismi bo'ylab harakatlanishga majbur bo'lishi.

2022-yilda O'zbekistonda 9902 ta YTH rasman qayd etilgan bo'lib, ulardan 1136 tasi (11,5%) velosipedchilar ishtirokida ro'y bergan. Shu bilan birga, 342 (3,5%) ta holatda velosiped yo'laklarining yo'qligi sabab bo'lgan.

Velosiped yanada kengroq va ommaviy transport turiga aylanishi uchun quyidagilar zarur:

- xavfsiz va qulay infratuzilmani, jumladan, harakatlanish yo'laklari, veloturargohlar va ta'mirlash stansiyalarini yaratish;

- velosipedning afzalliklari haqida xabardorlikni oshirishga qaratilgan keng qamrovli marketing kampaniyasini olib borish;

- shahar va sayyohlik hududlarida velosipedlarni ijaraga berish tizimi (veloshering)ni rivojlantirish.

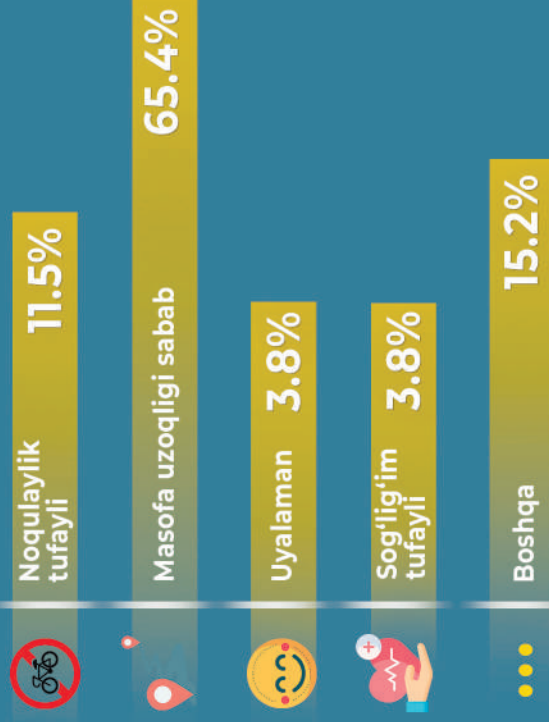
Ishga nimada qatnaysiz?

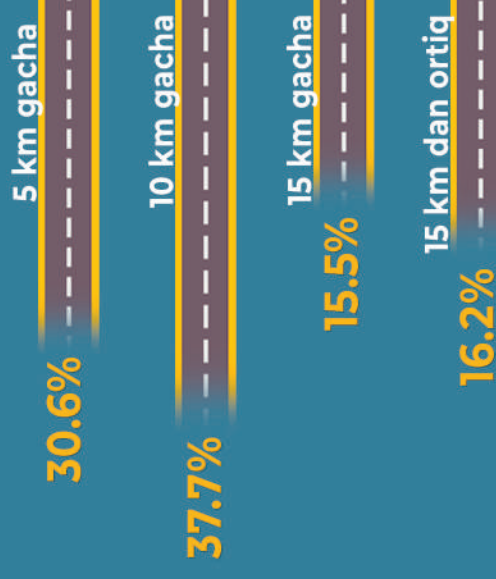
Harakatlanish uchun qulay infratuzilma mavjud bo'lsa, ishga qatnashda velosipeddan foydalanmagan bo'lardingiz?

Nima sababdan ishga qatnash uchun velosipeddan foydalanmagan bo'lardingiz?

Uydan ish joyingizgacha bo'lgan masofa qancha

2005-yilga qadar Ispaniya temir yo'llari RENFE monopol davlat kompaniyasi tominidan boshqarilgan.

2005-yilda temiryo'l sohasini erkinlashtirishga qaratilgan islohotlarni boshlash to'g'risida qaror qabul qilindi va RENFE ikkita alohida tashkilotga bo'lindi: ADIF yangi infratuzilmani yaratish va mavjud infratuzilmadan foydalanish uchun mas'ul etib belgilangan bo'lsa, RENFE-Operadora kompaniyasiga transport xizmatlarini ko'rsatish bilan shug'ullandi.

Islohotlarning asosiy sabablari:

- temiryo'l tizimida raqobatning yo'qligi va boshqaruv samaradorligining pastligi;
- sohaga qo'shimcha sarmoya jalb qilish ehtiyoji;
- xavfsizlik standartlariga yetarli darajada rioya qilinmasligi.

Islohotlarning asosiy yo'nalishlari:

1. RENFE monopol davlat kompaniyasi vazifa va mas'uliyati aniq taqsimlangan ikkita tashkilotga ajratildi;
2. Transport xizmatlarini ko'rsatishda raqobat muhiti yaratildi: ADIF infratuzilma ustidan monopol boshqaruvni saqlab qoldi, operatorlarga esa infratuzilmadan foydalanish uchun teng huquqlar taqdim etildi;

3. Raqobat muhitini rivojlantirish maqsadida RENFE-Operadora 4ta alohida kompaniyaga bo'lindi.

2022-yilda Ispaniya yuqori tezlikda harakatlanish mumkin bo'lgan magistrallarni erkinlashtirish bo'yicha islohotlarni boshladi. 2021-yilgacha Ispaniyada bu yo'nalishda faqat bitta operator bor edi. Ayni chog'da bozorda 3ta kompaniya faoliyat yuritmoqda.

Xususi operatorlarning taklif etilishi temiryo'l chiptalari narxining pasayishi va yo'nalishlardagi poyezdlar sonining ko'payishiga olib keldi. Masalan, "Iryo" kompaniyasining arzon narxlariga javoban (18 yevrodan), RENFE o'zining arzon "Renfe Avlo" loukosterini ishga tushirdi.

Narxlarning pasayishi va raqobatning rivojlanishi yaxshi natijaga erishishda yordam berdi. Xususan, 2019-yilning avgust oyida Madrid va Barselona oraliq'ida 265 ming yo'lovchi safar qilgan bo'lsa, 2022-yilning avgust oyida ushbu ko'rsatkich 310 ming kishini tashkil qildi.

INSTITUT JAMOASI

